

UMDE DİNİ TETKİKLER DERGİSİ

UMDE JOURNAL OF RELIGIOUS INQUIRIES

Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 2 (Aralık/December 2022): 210-239

Habâis Kavramı ve Habâis Gıdaları Tespitte Mezheplerin Dikkate Aldığı Kriterler*

The Concept and Content of Khabâith and the Criteria Considered to Determine Khabâith Foods by Religious Cults

Hasan Kılıç

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı

Ph.D. Student, Ankara University, Faculty of Theology, Basic Islamic Sciences, Department of Islamic Law
Ankara, Türkiye

bedayi1327@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3250-6789>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 24 Ekim/October 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 1 Aralık/December 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık/December 2022

Atıf / Citation

Kılıç, Hasan. "Habâis Kavramı ve Habâis Gıdaları Tespitte Mezheplerin Dikkate Aldığı Kriterler". *UMDE Dini Tetkikler Dergisi* 5/2 (Aralık/December 2022),210-239. <https://doi.org/10.54122/umde.1193806>

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Hasan Kılıç).

Yayıncı / Published by

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/ Nevşehir Hacı Bektaş Veli University

Lisans Bilgisi / Lisence Information

Yazarlar dergide CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

* Bu makale *Fıkhta Habais ve Tayyibat Kavramları* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. / This article is extracted from master thesis entitled *In Canon Law Habais and Tayyibat Concepts* (Konya: Necmettin Erbakan University, Social Sciences Institute, 2016).

Öz

İnsanın hayatı gıdalara bağlıdır. Bunlar da başlıca olarak; hayvanlar, bitkiler, madenler olmak üzere üçe ayrılır. Şârî fitrata uygun, hoş, güzel, sağlığa faydalı yiyecekleri meşru kılmıştır. Bu şekilde olanlar nasslarda tayyib/tayyibât şeklinde geçmektedir. Fitrata aykırı, pis, sağlığa zarar veren gıdalar haram kılınmış olup bunlar ise habîs/habâis şeklinde geçmektedir. Bitki kökenli yiyeceklerde fazla bir ayrıntı ve ihtilaf olmadığı için ulema daha çok hayvansal gıdalar üzerinde durmuştur. Bu bağlamda nasslarda az olduğu için haram olan gıdalar zikredilmekte ve haramı tespit için genel kaideler konulmaktadır. Ancak söz konusu nassların yoruma açık olması ve konuyla ilgili neredeyse her başlıkta delil olarak zikredilen el-A'râf 7/157. âyette geçen habâisi tespitinde mezheplerin dikkate aldığı ölçülerin farklılaşması habâis kapsamına giren yiyeceklerin mezhepten mezhebe değişmesine yol açmış, bir mezhepte habîs kabul edilen diğerinde tayyib sayılabilmektedir. Bu kavramlar hayatın her alanını kapsamaktadır. Bununla birlikte en önemli ve sürekli olan ihtiyacımızın yeme-içme olması, gün geçtikçe yiyeceklerin hem isim hem içerik açısından değişmesi ve yeni gıdalar üretilmesinden dolayı çalışmamızı bu iki kavramla ilgili olacak gıdalarla sınırlı tuttuk. Çalışmamızda kaynaklarda ağırlıklı olarak incelendiği üzere hayvanları ele aldık. Çalışmamıza habâis ve tayyibât kavramlarını tahlil etmekle başladık. Nasslarda bu iki kavramın nasıl işlendiğine yer verdik. İslam'ın genel prensibi olarak helal/temiz/tayyip olanlar çok olup pis/habîs olanlar sayılı ve sınırlı olduğu ve hikmet-i ilahî ve akliselim gereği az olanı tespit etmek olduğu için habâis kavramının kapsamına giren hayvanlara, bu hayvanların habîs olma yönlerine ve mezheplerin konuyla ilgili esas aldıkları temellere ve görüşlerine temas ederek değerlendirmelerde bulunduk.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Helal, Haram, Yiyecek, Hayvan, Habîs, Tayyib

Abstract

Mankind cannot live without food and the food can be categorized into three groups such as animals, plants and minerals. The God legitimates food that is nice, healthful and pure. These kinds of substances are named as Tayyeb(good, pure and beautiful)/tayyebât(plural of Tayyeb) in Islamic doctrines. Food that is against the human nature, dirty and dangerous for the health has been outlawed and named as khabîth (bad, impure and unclean product)/khabâith (plural of khabîth) in Islamic doctrines. Islamic scholars generally dwell on animal based foods as there are no more details and disputes on plant-based food. In Islamic doctrines, within this context, products called Haram are mentioned as they are less and general rules are established to determine Haram products. However these relevant Islamic doctrines are open to comment and the criteria considered by religious cults to determine khabâitha mentioned in 157th Verses, al-A'râf Surah become different. Therefore there are some differences among religious cults while determining the food mentioned as khabâith. For this reason, the same food can be admitted as tayyeb in a religious cult and khabîth in another one. These concepts cover all areas of life. However we confine the content of these concepts to food and drinks as both of them are very important and vital in our life and the name and content of the food change day by day. We concentrate on animals among food as they are mainly examined in the resources. We have made an effort to analyze the concepts of Tayyebât and khabâitha in our study. We have indicated how these two concepts are mentioned in Islamic doctrines. Halal/clean/tayyeb/ items are vast and dirty/ khabees items are limited in Islam and even in every part of life. We make evaluations about khabîth animals, the grounds for being khabîth, the criteria and opinions that religious cults based on this subject as determination of little is sensible for both divine wisdom and right-thinking.

Keywords: Islamic Law, Halal, Haram, Food, Animal, Khabîth, Tayyeb

Giriş

Habâis ve onunla bağlantılı olan tayyibât kavramlarının kapsamına giren hususlar müslümanın hayatında son derece önemlidir. Konu helal ve haramlarla ilgili olup günlük hayatta çok karşılaşılan ve hakkında çok sorulan bir meseledir. Ayrıca gün geçtikçe bu kavramların kapsamına girebilecek yeni konular ortaya çıkabilmektedir. Bu kavramların

geçtiği ayetlerden biri olan ve özellikle hüküm içermesi açısından el-A'râf 7/157. âyette Hz. Peygamber'in özellikleri sayılırken onun tayyibât kısmına giren şeyleri helal, habâis kısmına giren şeyleri haram kıldığı ifade edilmektedir. Ancak ilgili âyette tayyibât ve habâisin ne olduğu, bu kavramların muhtevasına nelerin girdiği, bu konuda nelerin ölçü olduğu açıklanmamış olup bütün bunların nasslar ve mezheplerin görüşleri çerçevesinde belirlenmesine ihtiyaç vardır. Ancak bu iki kavram aşağıda yer verdiğimiz tahlilde görüleceği üzere; tahâret, alışveriş, nikâh, oyun, eğlence vb. birçok husus içermektedir. Bu kavramlarla ilgili fiqhın her alanını içerecek şekilde bir çalışma makale sınırlarını aşacağından ve günlük hayatta konuyla alakalı daha çok yiyecekler ön planda ve akla geldiğinden bu çalışmada konuyu sınırlandırarak bu kavramların kapsamına girebilecek hususlardan yiyecekleri ve bunlar içinde mezheplerin üzerinde daha çok durduğu¹ hayvansal gıdalar ele alınacaktır. Zira sağlığa zararlı olması ve sarhoşluk verici olması dışında bitki kökenli gıdalar hakkında ne dinlerde ne de toplumlarda çok fazla bir ihtilaf vardır. İslam'da sarhoş edici olması dışında haram olan bir bitkisel gıda bulunmamaktadır.² Bilinen odur ki İslam'da her konuda olduğu üzere hayvanlar noktasında da helal/tayyib olanlar, haram/habîs olanlardan çok fazladır. Nitekim hikmet sahibi Allah Teâlâ ve hikmet verdiği Resûlü'nün sözlerine bakıldığında helal olan bazı hayvanlara temas edilse de daha çok haram olanların tadat edildiği görülmektedir.³

Hayvanlar başlıca gıdalardan biridir. Yediğimiz ve içtiğimiz gıdalar ise beslenme yoluyla etimize ve kanımıza karışmakta ve vücudumuza yayılmaktadır. Konuyla ilgili rivâyetlerden; Allah'ın ancak temiz şeyleri kabul ettiğini ve duanın kabulünde helal lokmanın önemli olduğunu,⁴ yenilen ve içilen şeylerin insanın fitratına etki ettiğini⁵ ve haramla beslenen vücudun cehennem ateşiyle temizleneceğini⁶ anlamaktayız. Dolayısıyla cehennemden korunmak, fitratı muhafaza etmek ve duaların kabulü için habîs olan yiyecek ve içeceklerden uzak durulmalıdır. Bunun için de habîs olan şeylerin bilinmesi gerekir.

¹ Kâşif Hamdi Okur, "İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler", *Usûl İslam Araştırmaları* 11 (2009), 7-40, 9-10.

² Yusuf el-Karadâvî, *el-Helal ve'l-haram fi'l-İslam* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 2012), 52; Muhammed Emin İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr (Hâşiyetü İbn Âbidîn)* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984).

³ Hamza Aktan, "Hakkında Nas Olmayan Gıda Maddelerinde Dini Hükümün Belirlenmesi", *Diyanet İşleri Başkanlığı Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı - IV Günümüzde Helâl Gıda 26-28 Kasım 2011 Afyonkarahisar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 57-69.

⁴ Müslim, "Zekât", 65.

⁵ Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* thk. Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî, Tarık b. İvadullah b. Muhammed (Kahire: Dârü'l-Haremeyn, ts.), 1/27; Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr* thk. Muhammed Şekûr, Mahmud el-Hacc Emir (Beyrut-Amman: el-Mektebetü'l-İslami Dârü Ammar, 1985), 1/100.

⁶ Tirmizî, "Ebvâbü's-Salât", 433; Dârimî, "Rikâk", 60.

Konuyla ilgili mezheplerin görüşlerine bakıldığında helallik ve haramlık kriterlerini tespit ettiklerine şahit oluyoruz. Tabi bu noktada ittifak ettikleri hususlar olduğu gibi ihtilaf ettikleri yerler de olmuştur. Makalemizin temelini habâis kavramı oluşturduğundan ve mezheplerin bu kavramla ilgili farklı ölçütlerinin doğal neticesi olarak bazı hayvansal gıdalarda ihtilaf edildiğinden daha çok hakkında ihtilaf edilen hayvansal gıdalar üzerinde durulacaktır. Çalışmamıza öncelikle, anlam ve kapsam çerçevesini çizmek üzere habâis ve zıttı olan tayyibât kavramlarını tahlil etmekle başlamak istiyoruz.

1. Habâis ve Tayyibât Kavramlarının Tahlili

Habâis çoğul bir kelime olup “habuse” kökünden gelir. İsmi “habîs” şeklinde gelip tüm varlıklar için kullanılır ve tayyib kelimesinin zıttıdır. Kelime türevleriyle birlikte; kötü olup başkalarına kötülüğü öğreten ve kötü arkadaşları olan kişi, idrar ve gaita, zina ve zina mahsulü çocuk, erkek ve dişi şeytanlar, çirkin sözler, çirkin huylar, zimmîlerden esir düşenler, Arapların iğrenç kabul ettiklerinden dolayı yemediği şeyler, zararlı içecekler, haram yiyecekler, argo konuşmalar, eritildikten sonra gümüş ve demirden arta kalan işe yaramayan kısım, haram kazanç, necâset, kötü ruh hali, kötü insan, kötü evlat, kâfir, şer, kötülük, kötü fiil, kötü ahlak, kerih kokulu yiyecek, tadı bozuk yiyecek, verimsiz-çorak arazi, necâset, fisk-ı fücûr vb. anlamlarda kullanılır.⁷ Habîs ayrıca mefsedet anlamına gelmekte olup bozuk ve kötü olan her şeye sıfat olur. Allah’ın yasakladığı kan, zina vb. haramlara da bu isim verilir.⁸ Soyut veya somut aşağı ve değersiz şeyler, batıl inanç, yalan, argo konuşmalar, çirkin fiiller, yapmacık hareketler hepsi habâis kapsamındadır.⁹ Terim olarak habâis; ya tabiatları gereği veya kendilerinde bulunan bir vasıftan dolayı mefsedet barındıran ve bundan dolayı yasaklanan, insan tabiatının hoşlanmadığı, aklın ve dinin benimsemediği maddi-manevi hususlardır.¹⁰

Tayyibât ise; “tâbe” ve “tîb” kökünden temiz ve leziz olan şeydir. İsmi “tâb” ve “tayyib” şeklinde gelir ve ikisi aynı anlamdadır. Arazi için kullanıldığında verimli anlamına gelir. İncil’de Hz. Peygamber’e isim olarak kullanılmıştır. Kelime türevleriyle birlikte; müjde, Müminlere vadedilen güzellik, hayır, cennet, cennette bir ağaç, helal, güzel koku, bir şeyin gönül hoşnutluğuyla yapılması, her şeyin değerlisi, Vâsıt ile Tüster veya Vâsıt ile Hûzistân

⁷ Ebü'l-Fadl Cemalüddin İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beirut: Dârü Sadir, 1414), “hbs”, 2/141-145; Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr fî ğarîbi'ş-Şerhi'l-Kebîr li'r-Râfi'i* (Kahire: Dârü'l-Hadis, 2000), “hbs”, 100.

⁸ Ebü'l-Feyz Muhammed Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (Dârü'l-Hidâye, ts.), “hbs”, 5/235.

⁹ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân* thk. Muhammed Halil İtânî (Beirut-Lübnan: Dârü'l-Ma'rife, 2010), “hbs”, 147.

¹⁰ M.Zeki Duman, “Habîs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 996), 14/379.

arasında bir yer, yemek ile nikâh, uyku ile nikâh, birinden tatlı su istemek, Medine'nin isimleri, kişinin güzel konuşması, yemek ikramında bulunması, hayırlı evlatlara sahip olması ve evlenmesi, zezem kuyusu, Hz. Peygamber'in iki oğlu veya oğlu Kasım'ın lakapları, Kâbe hizmetleriyle alakalı ellerini Kâbe'ye süren ve yemin eden Abdimenafogulları, Esedoğulları, Teymoğulları, Zühreoğulları, Fihroğullarından oluşan beş kabile, şakalaşmak, koku sürünmek ve kuzey rüzgârı anlamlarına gelmektedir.¹¹ Tayyibât ayrıca yumuşak rüzgâr, helal ve temiz yiyecek, iffetli erkek ve kadın, güzel söz, kelime-i şehadet, güzel koku, iyi insan, güzel ahlak, hayırlı müşteri, namazda kıraat, dua vb. manalarda kullanılır.¹² Terim olarak tayyibât, “temiz ve yararlı olduğu için insan tabiatına hoş gelen istifadesi caiz, aklın ve dinin benimsediği somut veya soyut hususlardır.”¹³ Bu tahlilden yola çıkarak her türlü helal ve güzel şey için tayyib, her türlü haram ve çirkin şey için habîs diyebiliriz.

2. Nasslarda Habâis ve Tayyibât

Âyet ve hadislerle bakıldığında bu kelimelerin tek başına veya sıfat terkibi içinde kullanıldığı görülmektedir. Habîs kelimesi türevleriyle birlikte Kur'ân'da on altı yerde,¹⁴ tayyib kelimesi ise elli yerde geçmektedir.¹⁵ Hadislerde ise tespit edebildiğimiz kadarıyla habîs kelimesi yaklaşık kırk yedi yerde,¹⁶ tayyib kelimesi yaklaşık iki yüz doksan yerde geçmektedir.¹⁷ Habâis/habîs kelimeleri Âl-i İmrân 3/179'da “münafık”,¹⁸ en-Nisâ 4/2'de “haram”,¹⁹ el-Mâide 5/100'de “müşrik/müşrikler”,²⁰ en-Nur 24/26'da “ahlaksız kadın/erkek ve çirkin söz”,²¹ İbrâhim 14/26'da “küfür/şirk”,²² el-Enbiyâ 21/74'te “çirkin fiil/livata”²³ anlamındadır.

Tayyibât/tayyib/tâbe/tayyibe/tayyib kelimeleri ise Âl-i İmrân 3/179 ve el-Mâide 5/100'de “mümin”,²⁴ el-Bakara 2/172 ve el-Mâide 5/87'de “helal ve temiz yiyecek”,²⁵ el-

¹¹ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, “tyb”, 3/281-291; el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, “tyb” 228.

¹² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “tyb”, 1/563-568.

¹³ Âdem Yerinde, “Tayyib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/196-197.

¹⁴ Muhammed Fuad Abdülbâki, *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990), “hbs”, 226.

¹⁵ Abdülbâki, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, “tyb”, 432-433.

¹⁶ Arent Jean Wensinck E. J. Brill, *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-hadisî'n-nebevî*, (*Concordance et Indices de la Tradition Musulmane*) (Leiden, 1936), “hbs”, 2/2-3.

¹⁷ Wensinck, *Concordance*, “tyb”, 4/63-70.

¹⁸ Ebu Câfer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmiu'l-beyân an tevîli âyi'l-Kur'ân* thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Müessesetü'r-Risale, 2000), 7/424; Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* (Dârü'l-Fikir, ts.), 4/288.

¹⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 7/525; Ebü'l-Kasım Mahmud b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gâvâmi'di't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-tevil* (Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Mârifet, ts.), 1/242.

²⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 11/96.

²¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19/141-142; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/211.

²² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16/583; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/361.

²³ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 11/306.

²⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 7/424, 11/96; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/288, 6/327.

²⁵ Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dârü't-Tûnusiyeye, 1984), 2/102, 7/13; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr* (Beyrut: Dârü'l-Fikir, ts.), 3/139-140.

Bakara 2/267'de “her şeyin değerli ve kıymetlisi”,²⁶ en-Nisâ 4/3 ve 4'te “gönül hoşnutluğu”,²⁷ Âl-i İmrân 2/38'de “salih evlat”,²⁸ el-A'râf 7/58'de “verimli toprak”²⁹ anlamındadır.

“Hz. Peygamber helaya girerken, Allah'ım! Pislikten ve pis şeylerden sana sığınırım şeklinde dua ederdi.”³⁰ hadisinde “hubs ve habâis” erkek/dişi şeytanlar,³¹ “Bir bedevi Hz. Peygamber'e geldi ve İslam üzere biat etti. Bedevi Medine'de hummaya yakalandı ve Hz. Peygamber'e (üç defa) gelip, Ya Resûlallah! Biatımı çöz dedi. Resûlüllah, (üç seferinde de) kabul etmedi. Bedevi çekti gitti. Hz. Peygamber bunun üzerine şöyle buyurdu: Şüphesiz Medine, demirci körüğü gibidir, kötüsünü dışarı atar, iyisi kalır.”³² hadisinde “habîs münafık”,³³ “Yemek hazırlarken ve abdeste sıkışmışken namaz olmaz.”³⁴ hadisinde “ahbesân” idrar ve gaita³⁵, “Su iki kulle olduğu zaman pislik tutmaz.”³⁶ hadisinde “habes” necâset³⁷, “Hz. Peygamber bu iki kötü kokulu bitkiyi yasakladı ve kim o ikisini yerse mescidimize yaklaşmasın buyurdu. Şâyet yiyecekseniz pişirerek yiyin, dedi. Ravi diyor ki; Bu iki bitkiden maksat soğan ve sarımsaktır.”³⁸ hadisinde “habîs iki bitki” soğan ve sarımsak,³⁹ Zeyneb b. Cahş'ın rivâyet ettiği, “Ya Resûlallah! İçimizde salihler olduğu halde helak olur muyuz? dedim. Hz. Peygamber: Evet, günahlar arttığı zaman dedi.”⁴⁰ hadisinde “habes” fısk-ı fücûr, günah,⁴¹ “Köpeğin satışı karşılığında alınan para, fahişenin zina karşılığı aldığı ücret, kan almadan dolayı alınan ücret habîstir.”⁴² hadisinde “habîs” haram kazanç anlamındadır.⁴³

“Kime koku ikram edilirse geri çevirmesin. Çünkü o, güzel kokan ve taşınması kolay bir şeydir.”⁴⁴ hadisinde “tîb” güzel koku, “Güzel söz sadakadır.”⁴⁵ hadisinde “tayyibe” güzel söz, “Şüphesiz, bir kimsenin malı rızası olmaksızın başkasına helal değildir.”⁴⁶ hadisinde “tîb”

²⁶ Ebü'l-Fidâ İmâdüddin İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, sad./thk. Muhammed Ali Sâbunî (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Fikir, 1999), 1/240.

²⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/246.

²⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/72.

²⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 12/495.

³⁰ Tirmizî, *es-Sünen*, “Tahâret”, 6; Ebû Dâvud, “Tahâret”, 3.

³¹ Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi Câmi'i't-Tirmizî* (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986), 1/48; Ebû Süleyman Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen (Ebû Dâvud'la birlikte)* (İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.), 1/16; Ebû's-Seâdât Muhammed İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadîs-i ve'l-eser* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 2/6.

³² Buhârî, “Fedâilü'l-Medine”, 10; Müslim, “Hacc”, 489; Tirmizî, “Menâkıb”, 68; Nesâî, “Bey'at”, 22.

³³ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 10/420.

³⁴ Müslim, “Mevâdiu's-Salât”, 67; Ebû Dâvud, “Tahâret”, 43.

³⁵ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadîs*, 2/5; Hattâbî, *Meâlimü's-sünen*, 1/69.

³⁶ Tirmizî, “Tahâret”, 50; Ebû Dâvud, “Tahâret”, 33.

³⁷ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadîs*, 2/4.

³⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/19; Ebû Dâvud, “Et'ime,” 41.

³⁹ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadîs*, 2/5.

⁴⁰ Buhârî, “Fiten”, 4; Müslim, “Fiten”, 1; Tirmizî, “Fiten”, 21; İbn Mâce, “Fiten”, 9.

⁴¹ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadîs*, 2/6.

⁴² Müslim, “Müsâkât”, 41; Tirmizî, “Büyü”, 46.

⁴³ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadîs*, 2/5.

⁴⁴ Ebû Dâvud, “Tereccül”, 6; Nesâî, “Zînet”, 74.

⁴⁵ Buhârî, “Edeb”, 34; Müslim, “Zekât”, 56.

⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/72.

gönül hoşnutluğu, “Bir bedevi Hz. Peygamber’e geldi ve İslam üzere biat etti. Bedevi Medine’de hummaya yakalandı ve Hz. Peygamber’e (üç defa) gelip, Ya Resûlallah! Biatımı çöz dedi. Resûlullah, (üç seferinde de)kabul etmedi. Bedevi çaktı gitti. Hz. Peygamber bunun üzerine şöyle buyurdu: Şüphesiz Medine, demirci körüğü gibidir, kötüsünü dışarı atar, iyisi kalır.”⁴⁷ hadisinde “tayyib” mümin,⁴⁸ “Kim helal kazancından tasaddukta bulunursa-ki Allah sadece helal olanı kabul eder-Rahman o sadakayı sağ eliyle kabul eder...”⁴⁹ hadisinde “tayyib” helal kazanç, “Hz. Peygamber, kişinin su kabının içine teneffüs etmesini, sağ eliyle avret yerine dokunmasını ve sağ elle büyük abdest temizliği yapmasını yasakladı.”⁵⁰, “Hz. Peygamber; “Sizden biri büyük abdest temizliğini sağ elle yapmasın, sol elle yapsın”⁵¹ hadislerinde “istitâbe” büyük abdest temizliği anlamındadır.⁵²

Görüldüğü üzere bu kavramlar hayatın her alanını kapsamaktadır. Zira güzellik veya çirkinlik her şeyde olabilecek bir sıfat olup bu durum kişinin itikadından başlayıp günlük faaliyetlerine varıncaya kadar geçerlidir. Biz sınırlandırma yaparak hayvansal gıdalardan bahsedeceğimizi ifade etmiştik. Şimdi konuyla ilgili mezheplerin görüşlerine yer verebiliriz.

3. Mezheplerin Habâisi Tespitte Esas Aldıkları Temeller

Konuyla ilgili hayvansal gıdalarda haramlık ve helallik noktasında dikkate alınan çeşitli ölçüleri tespit ederek her biri altında mezhep görüşlerine yer vereceğiz. Böylece her ne kadar başlıkta mezhep ön planda olsa da mezhebi değil ölçüyü öncelemiş olacağız. İnsanın ihtiyaç duyduğu gıdalar konusunda aslolan bunların mubah olmasıdır. Zira âyetlerde yerde ve gökte olanların insanlar için yaratıldığı⁵³ ifade edilmekle helal dairesi oldukça geniş tutulmuştur. Bununla birlikte âyetlere bakıldığında, maksat tek tek helalleri saymak değil haramları belirleyip ilke koymak olduğundan Kur’ân’da daha çok haramlar ön plandadır.⁵⁴ Haram olanlar sınırlı ve sayılıdır. Sınırlı olanı tespit ettikten sonra geriye kolay kısmı kalmaktadır. Âyetlerde Allah Resûlü’nün habîs olanları haram, tayyib olanları helal kıldığı ve ayrıca sorulan bir soru üzerine tayyibât kısmından olanların helal kıldığı bildirilmiştir. Diğer taraftan kavram tahlili yaptığımız kısımda belirttiğimiz üzere habîs olanlar ya tabiatı

⁴⁷ Buhâri, “Fedâilü’l-Medine”, 10; Müslim, “Hacc”, 489; Tirmizî, “Menâkıb”, 68; Nesâi, “Bey’at”, 22.

⁴⁸ Mübârekpûrî, *Tuhfetü’l-ahvezi*, 10/56.

⁴⁹ Müslim, “Zekât”, 63; Tirmizî, “Zekât”, 28; Nesâi, “Zekât”, 48; İbn Mâce, “Zekât”, 28; Dârimî, “Zekât”, 35.

⁵⁰ Müslim, “Tahâret”, 65; Nesâi, “Tahâret”, 42.

⁵¹ İbn Mâce, “Tahâret”, 15.

⁵² İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fi ğarîbi’l-hadîs*, 3/149.

⁵³ el-Bakara 2/29; Lokmân 31/20; el-Câsiye 45/13.

⁵⁴ Abdullah Kahraman, “İslam’da Helal ve Haram’ın Yeri ve Fıkıh Usûlü Açısından Temellendirilmesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012), 46.

gereği yahut ta barındırdıkları bir vasıftan dolayı yasaklanan ve çirkin olan şeylerdir. Dolayısıyla haram olmanın ölçüsü aynı zamanda habîs olmanın da ölçüsüdür.

Mezheplere bakıldığında; Yenilmesi haram olan hayvanların bildirildiği âyetler içinde en geniş çerçeveyi çizen el-Mâide 5/3. âyet olup burada zikredilen hayvanlar ittifakla dört mezhebe göre haramdır/habîstir. Mâlikîler, en-Nahl 16/8. âyette binilmek üzere yaratıldığı ifade edilen hayvanları da haram olarak değerlendirir. Diğer üç mezhepte at ve katır hakkında ihtilaf vardır. Hadislerde zikredilenler konusunda ise “yırtıcı hayvan ve yırtıcı kuşları yasaklayan rivâyete göre Hanefîler et ve leş yiyen bütün hayvan ve kuşları rivâyetin kapsamında değerlendirerek haram/habîs kabul ederken Mâlikîler hadislerde yer alan yırtıcı hayvanları mekruh, yırtıcı kuşları caiz görürler. Şâfiîler ve Hanbelîler ise haklarında helallik bildiren rivâyetler ve yırtıcılık şartını taşımayan bazı hayvanları istisna ederler. Ayrıca hadislerde öldürülmeleri emredilen/izin verilen hayvanları da Mâlikîler dışında üç mezhep haram/habîs kabul eder. Rivâyetlerde öldürülmesi yasaklanan hayvanlar hakkında ise mezhepler arasında ihtilaf bulunmaktadır. Hakkında nass bulunmayan hayvanlar konusunda Hanefîler el-A'râf 7/157. âyetten yola çıkarak selim tabiatın pis/iğrenç gördüğünü haram/habîs kabul ederken bu noktada Şâfiîler ve Hanbelîler ise Arapların hoşlanıp hoşlanmamasını dikkate alırlar. Haram/habîs bir hayvan ile helal olan bir hayvandan doğan melez hayvanlar hakkında Hanefîler anayı dikkate alırken Şâfiîler ve Hanbelîler ise ihtiyaten haramlık tarafını tercih ederler.⁵⁵

Buradan hareketle haram/habîs olma ölçüsü olarak şunları söyleyebiliriz; a) Nasslarda yasaklanması b) öldürülmesine dair nass bulunması c) öldürülmemesine dair nass bulunması d) hakkında herhangi bir nass bulunmaması e) biri haram/habîs diğeri helal/tayyib olan hayvandan türemesi.

3.1. Hakkında haram olduğuna dair nass bulunması

a. Konuyla ilgili Kur'ân'a bakıldığında, el-Bakara 2/173, el-Mâide 5/3, el-En'âm 6/145 ve en-Nahl 16/115. âyetler karşımıza çıkmakta olup bu ayetlerde, “Meyte/leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilen hayvan, (henüz canı çıkmadan) kesilenler hariç boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekte düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar

⁵⁵ Kâsânî, *Bedâi*, 6/177; Ebû Muhammed Abdülvehhâb Bağdâdî, *et-Telkîn fi'l-fikhi'l-mâlikî*, thk. Muhammed Salis Said el-Çani, (Riyad-Mekke: Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, ts.), 1/275-276; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/297; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/324; Bühûtî, *Keşşâfû'l-kinâ*, 9/3091.

zikredilmektedir. Az önce bahsettiğimiz bazı ayetlerde dört şeyin zikri geçerken el-Mâide 5/3. âyette on şeyin sayılmasında bir çelişki bulunmamaktadır. Çünkü bu on şeyi aslında dörde indirgemek mümkündür. Zira Allah'tan başkası adına kesilenler ile dikili taşlar aynı kategoride, meyte ile farklı şekillerde öldüğü bildirilen beş hayvan aynı kapsamdadır. Domuz eti ve kan ise başlı başına bir gruptur.⁵⁶ Dolayısıyla âyetlerde yasaklanan dört şey; meyte, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvandır. Bunlar farklı surelerde olmak üzere dört defa tekrar edilmiştir. İlgili ayetlerin siyak ve sibakına, sebab-i nüzulüne bakıldığında Cahiliye Araplarının herhangi bir bilgi ve kaynağa dayanmadan keyfi bir şekilde bazı hayvanların yenmesini helal, bazılarını ise belirli isimler adı altında haram kılmalarının⁵⁷ tenkit edildiği ve böylece keyfi yasaklarına bir sınır getirildiği ve haramı belirleme yetkisinin Allah'a ait olduğunun vurgulandığı görülmektedir.⁵⁸

Âyetlere bakıldığında başlı başına müstakil olarak ismi geçen ve yasaklanan hayvan şüphesiz domuzdur. Her ne kadar âyetlerde domuzla ilgili eti zikrediliyorsa da müfessirler ve fakihler, el-En'âm 6/145. âyetinde yer alan, maddi ve manevi açıdan pis olan anlamına gelen "rics"⁵⁹ kelimesiyle, "*Peygamber onlara pis ve murdar olan şeyleri haram kılar.*"⁶⁰ âyetini birlikte değerlendirerek domuzun kemiği, yağı, sütü dâhil bütünüyle haram olduğuna hükmetmiş, âyetlerde sadece etinin zikredilmesinin en çok faydalanılan kısmının eti olması gerçeğine bağlı bulunduğunu kabul etmişlerdir. Her ne kadar domuzun derisi, kılı vb. bazı cüzleriyle ilgili farklı görüşler olsa da⁶¹ günümüz şartları itibariyle cüzlerine ihtiyaç duyulmaması ve bu yasağı bu ümmetin imtihanı ve mümeyyiz vasfı kabul ettiğimizde⁶² domuzdan bütün olarak uzak durmanın daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Burada farklı olarak bir de "kan" geçmekte olup hayvandan elde edilebilecek bir maddedir. Diğer taraftan kan el-Bakara 2/173, el-Mâide 5/3 ve en-Nahl 16/115. âyetlerde mutlak olarak geçerken el-En'âm 6/145. âyette "dem-i mesfûh/akan kan" şeklinde kayıtlı olarak geçmektedir. Bu ise hayvanın damarlarında cereyan eden kandır. Bundan kurtulmanın yolu da şüphesiz hayvanı usulüne uygun kesmekten (tezkiye) geçer. Bu kan kesimle akıp

⁵⁶ Karadâvî, *el-Helal ve'l-haram fi'l-İslam*, 55.

⁵⁷ el-Mâide 5/ 103; el- En'âm 6/136, 138, 139, 143, 144.

⁵⁸ İsmail Yalçın, "Fıkıhta Haram Hayvanları Belirleme Sorunu", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 24 (2014), s. 337-338; Abdurrahman Kasapoğlu, "Yasak Yiyecekler' Dinde Ne Anlama Geliyor? -Kur'an'ın Öğretileleriyle Diğer Dinsel Uygulamalar Arasında Bir Mukayese-", *EKEV Akademi Dergisi* 9/24 (Yaz 2005), 151.

⁵⁹ İsfahânî, *el-Müfredât*, "rics", 194.

⁶⁰ el- A'râf 7/157.

⁶¹ Asaf Ataseven - Mehmet Şener, "Domuz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/507.

⁶² Okur, "Helal ve Haram Olan Gıdalar", 13.

gitmiş ve böylece hayvan haram ve pis olan bu kısmından temizlenmiş olur. Nitekim “tezkiye”nin bir anlamı da temizlemektir. Dolayısıyla kesim hayvanı temiz hale getirmektedir. Domuz olsun aşağıda geleceği üzere hadiste yasaklanan diğer hayvanlar olsun kesimin bunlarda herhangi bir etkisi yoktur. Dolayısıyla kesimin etkili olduğu hayvanlar şüphesiz eti helal olan hayvanlardır. Bu hayvanlarda etinin yenilebilmesi için kesimin şart olduğuna el-Mâide 5/3. âyet delildir. Zira âyette “*yetişip kestikleriniz müstesna*”⁶³ şeklinde bir kayıt olup bununla, kesilenler helal kılınmış olmaktadır. Usulüne göre kesim, mezhepler arası ihtilafli⁶⁴ olmakla birlikte hayvanın yemek (المرئ) ve nefes borusu (الحلقوم) ile bu ikisi etrafında bulunan iki büyük damarını (الودجان) kesmekten ibarettir.⁶⁵

Domuz dışında âyette zikredilen meyte ya da hayvanın değişik şekillerde ölümünü anlatan kavramlar veya Allah’tan başkası adına ibadet kastıyla kesilmesini anlatan ifadeler hayvanların kendisiyle değil vasıflarıyla yahut istifade gayeleriyle ilgilidir. Buradaki ölü hayvandan maksat, ihtiyari veya zaruri kesim gerçekleşmeksizin ölen ya da şer’i usule aykırı bir şekilde kesilen yahut öldürülen hayvandır.⁶⁶ Farklı şekillerde öldüğü ifade edilen hayvanlar da neticede meyte kapsamına girer. Meyte, kan ve beraberinde bu beş sınıf hayvanın zikredilmesinden öncelikle, müşrik Arapların bunlardan yediğini ve âyetlerde bunların yasaklandığını anlıyoruz. İkinci olarak meytenin farklı şekilleri olan hayvanların zikredilmesi ise Arapların bu beş sınıfı meyte gibi değerlendirmediklerine işaret etmektedir. Meyte ve beş sınıfın haram kılınmasının bir hikmeti de insanoğluna sahip olduğu eti yenilen evcil hayvanlara iyi davranması, onları koruması, ihmal etmemesi, eziyet etmemesi gerektiği hatırlatarak böylece o hayvanları türlü şekillerde ölmesinden kurtarabileceğini bildirmek içindir.⁶⁷

⁶³ el-Mâide 5/3.

⁶⁴ Haneî Mezhebi, İmâm-ı Âzam’a göre dört organdan tayin etmeksizin herhangi üçünü kesmek yeterlidir. Bkz. Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd Mevsilî, *el-İhtiyâr li talîli’l-Muhtâr* (Beirut-Lübnan: Dârü’l-Mârifet, 1998), 5/13; Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Şeyhzâde Dâmad Efendi, *Mecme’u’l-enhur fi şerh-i Mülteka’l-Ebhur* (Âmire Matbaası, 1287), 2/492.

Mâlikî Mezhebi, nefes borusu ile iki damarın kesilmesi yeterlidir. Ebu’l-Velid Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid* (Beirut-Lübnan: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1425), 404.

Şâfiî Mezhebi, nefes ve yemek borusunun kesilmesi yeterlidir. Muhammed Hatib Şirbinî, *Muğni’l-muhtac ilâ mârifeti elfâzi’l-Minhâc* (Mısır, 1958), 2/270.

Hanbelî Mezhebi, nefes ve yemek borusunun kesilmesi yeterlidir. Mansur b. Yunus b. Salahiddin el-Bühûtî, *Keşşâfü’l-kinâ an metni’l-İknâ* (Riyad: Mektebetü’n-Nasri’l-Hadise ts.), 6/203.

⁶⁵ Alâüddin Ebu Bekr b. Mes’ud Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’ fi tertibi’ş-şerâi*, (Beirut-Lübnan: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003), 6/197; Şirbinî, *Muğni’l-muhtac*, 4/265; Ebu Muhammed Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğni’l-muhtasari’l-Hirakî* thk. Dr. Abdullah et-Türki, Dr. Abdülfettah Muhammed (Riyad: Dârü Âlemi’l-Kütüb, 1997), 9/315.

⁶⁶ İsfahânî, *el-Müfredât*, “mvt”, 480; Feyyûmî, *el-Misbâhu’l-münir*, “mvt”, 347; Ebubekir Ahmed b. Ali er-Râzî Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân* (Beirut-Lübnan: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003), 1/130.

⁶⁷ el-Karadâvî, *el-Helal ve’l-haram fi’l-Islam*, 59.

Allah'tan başkası adına kesilen hayvan hakkında, *“Allah'ın âyetlerine inanıyorsanız, üzerine O'nun adı anılarak kesilenlerden yiyin. Üzerine Allah'ın adı anılarak kesilen hayvandan niçin yemeyesiniz ki? Oysa Allah, çaresiz yemek zorunda kalmanız dışında, haram kıldığı şeyleri size açıklamıştır.”*⁶⁸, *“Üzerine Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanlardan yemeyin. Kuşkusuz bu büyük günahdır.”*⁶⁹ âyetlerinde Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanın yenilmemesi emredilmektedir. Yine dikili taşlara kesilen hayvan örneğinde olduğu üzere farklı gayelerle kesilen hayvan da el-Mâide 5/3. âyette yasaklanmıştır. Zira bu aynı zamanda “Allah'tan başkası adına kesilen hayvan” anlamına gelir ki bu da haramdır. Her ikisi de tevhide aykırı olup şirk içermektedir. Zira müşrikler, âyette geçen dikili taşları put edinmekle onlara ibadet etmekte ve yakınlık kazanmak için kurbanlar kesmekteydiler.⁷⁰ Bir Müslümanın kurban bayramında Allah'a şükür için kestiği udhiyye kurbanı ne ise dikili taşlara kesilen hayvan da müşrikler için odur. Birinde Allah'a kulluk varken diğeri şirk içermektedir. Bu yasaktan maksat şirke ait bir eser bırakmamak ve tevhide hâkim kılmaktır.⁷¹

Bir değerlendirme yapacak olursak, meyte kapsamına girebilecek hayvanları bildirmesi açısından en kapsamlı âyet şüphesiz el-Mâide 5/3. âyet olup aynı âyetin devamında dinin kemale erdiği ifade edilmektedir. el-Mâide 5/4. âyette nelerin helal olduğuna dair yöneltilen bir soruya cevap olarak tayyibât kısmına girenlerin helal olduğu bildirilmektedir. Dolayısıyla bu iki âyetin içeriğinden yenmesi yasak olan hayvanların, bu âyette zikredilenlerle sınırlı olabileceği kanaati oluşmaktadır. Ayrıca söz konusu bu dört grup yasağın haramlık sebebi ne olabilir diye düşünüldüğünde fikir vermesi açısından öncelikle “rics ve “fisk” kelimeleri geçmektedir. Domuz için “rics” sıfatı geçerken, Allah'tan başkası adına kesilenler için “fisk” nitelemesi geçmektedir. Her iki kelime meselenin taabbudilik boyutunun olduğuna işaret etmektedir. Zira domuzun ölüsü de dirisi de aynıdır; tezkiye edilse de haramdır. Allah'tan başkası adına kesilenler normalde eti yenen hayvanlardır. Tezkiye işlemi de bulunmaktadır. Ancak bu işlem Allah'ın izniyle ve O'nun adına yapılmadığı için isyan ve günah olarak değerlendirilmekte ve haram olmaktadır. Kan, meyte ve meyte çeşitleri diyebileceğimiz diğer sınıflarda ise gerekçe olarak iğrençlik, çirkinlik, zarar bulunması daha genel ifadeyle habîs olması akla gelmektedir.⁷² Kur'ân'da zikredilen bu dört

⁶⁸ el-En'âm 6/118-119.

⁶⁹ el-En'âm 6/121.

⁷⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/391; İsfahânî, *el-Müfredât*, “nsb”, 496; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, “nsb”, 360.

⁷¹ Hayreddin Karaman, *Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar* (İstanbul, 2006), 34; Kasapoğlu, “Yasak Yiyecekler' Dinde Ne Anlama Geliyor?”, 145.

⁷² Kasapoğlu, “Yasak Yiyecekler' Dinde Ne Anlama Geliyor?”, 147-150.

grup dışında hadislerde bazı hayvanların yasaklandığına şahit olmaktayız. Ancak âyetlerle yasaklananlar hakkında mezhepler arasında ittifak varken çekirge hariç hadislerde adı geçen hayvanların her biri hakkında ihtilaf bulunmaktadır. Buradan hareketle haram olan yiyecekleri âyetlerde zikredilenlerle sınırlandırıp hadislerde bildirilenleri kabul etmeyen âlimler olduğu gibi hadislerin bir kısmıyla amel edip usul kaynaklı bazı gerekçelerle hadislerin bir kısmıyla amel etmeyenler de olmuştur.⁷³ Hadislerde zikri geçen hayvanlarla ilgili ihtilaflara aşağıda ilgili kısımlarda temas edilecektir.

b. Hadislere bakıldığında karşımıza yırtıcı hayvanlar, yırtıcı kuşlar, sırtlan, tilki, kedi, kurt, ehli eşek ve kelerle ilgili rivâyetler çıkmaktadır. Sırtlan, kurt ve kedi yırtıcı hayvanlar kapsamında değerlendirilebilir. Şimdi bunları incelemeye çalışalım.

İlk olarak, “Allah Resûlü köpek dişli yırtıcı hayvanların ve pençeli kuşların yenilmesini yasakladı.”⁷⁴ rivâyetini ele alalım. Hadiste, hayvanlar için “nâb/ناب” ile “sebu’/سبع” kavramı geçmekte olup “nâb” sözlükte, alt ve üst çenede öndeki dört dişi takip eden dişdir. İbn Sina (öl.428/1037), bir hayvanda boynuz ve “nâb”ın bir arada bulunmadığını ifade etmektedir.⁷⁵ Nâb, Türkçede köpek dişi dediğimiz kesici ve parçalayıcı dişdir. Fakat nâbı olan her hayvan haram değildir. Zira Hz. Peygamber ikinci bir özellik olarak “sebu’-yırtıcı olma”yı zikretmiştir. Sebu’ ise tabiatı gereği köpek dişleriyle saldıran, güç ve kuvvetiyle avlayan, yaralayan, öldüren, süratle avını kapayan yırtıcı hayvandır.⁷⁶ Dolayısıyla hem nâbı olan hem de yırtıcı olan hayvanlar haramdır. İlgili hadisle mezhepler amel etmiş ancak sebu’ kavramının kapsamında ihtilaf etmişlerdir.⁷⁷ Hadiste, haram olan kuşlar için “mihleb” kaydı geçmektedir. Her “nâb”ı olan hayvan haram olmadığı gibi her “mihleb”i olan kuş da haram değildir. Zira hadiste geçen “nâb” ve “mihleb” birer avlanma aracıdır ve o hayvan veya kuş için avını yakalama ve öldürmede bir silah gibidir. “Mihleb” sözlükte, diğer hayvanlardaki tırnak yerine geçen organ olup tırnağın aksine daha güçlü, daha keskin ve daha serttir. Çünkü kelimenin türediği “خَلَبَ” fiili kuş için kullanıldığında “kesmek, parçalamak” anlamına gelip Türkçede pençe dediğimiz organdır.⁷⁸

⁷³ Yalçın, “Fıkıhta Haram Hayvanları Belirleme Sorunu”, 338, 341.

⁷⁴ Ebû Dâvud, “Et’ime”, 33.

⁷⁵ Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, “nyb”, 375.

⁷⁶ Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, “sba”, 160; Mustafa b. Şemsüddin Ahterî Karahisari, *Ahterî Kebîr* (Erişim 16 Şubat 2022), “sba”, 478; Bürhanüddin Merğînânî, *el-Hidâye şerh-u Bidâyeti'l-mübtedî* (Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, ts.), 4/347; Muhammed b. İsmail San'ânî, *Sübülü's-selâm şerh-u bülûğil-merâm min cem'i edilleti'l-ahkâm*, thk. İsmâüddin es-Sabâbitî, İmâd es-Seyyid (Kahire: Darü'l-Hadis, 2000), 4/101.

⁷⁷ San'ânî, *Sübülü's-selâm*, 4/101.

⁷⁸ Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, “hnb”, 108; Ebu Abdillâh Abdurrahman b. Ali el-Abderî İbn Deybe, *Teysîrü'l-vüsûl ilâ câmiil-usûl* (çev. İbrahim Canan, Hadis Ansiklopedisi) (İstanbul: Akçağ Yayınevi, ts.), 10/469.

“Yırtıcı hayvan” kapsamında rivâyetlerde tilki, sırtlan vb. örnek olabilecek birkaç hayvan zikredilirken, “yırtıcı kuş” kapsamında ise herhangi bir örneğe rastlanmamaktadır.⁷⁹ Diğer taraftan ehli eşekle ilgili hadislerde yasaklamanın yer ve gerekçesiyle ilgili görülen bazı kayıtları yırtıcı hayvan ve kuşlarla ilgili rivâyetlerde görmemekteyiz.⁸⁰ Hadislerde yasaklanan ve mezheplerin kendi içinde haram dediği hayvanlar konusunda gerekçe olarak âyetlerin umumuyla hareket eden Mâlikîler hariç diğer üç mezhebin genellikle “habâis” kavramına başvurduğu ve ilgili konuda “bu hayvanın yenilmesi haramdır, çünkü habîstir” diye ifade ettiğini ancak habîs olanı belirlemede ihtilaf ettiklerini görmekteyiz. Hanefîler bu konuda selim tabiatın hoşlanıp hoşlanmamasını dikkate alırken, Şâfiîler ve Hanbelîler ise Arapların Hicaz ehlinin zevkini öne çıkarmaktadır. Mâlikîler ise diğerlerinin habîs dediği hayvanlar noktasında bile kişinin midesi rahatsız olmadığı ve tiksinimediği sürece yenilebileceğini⁸¹ söylemişlerdir. Hanefîlerden Cessâs (öl. 370/981), Şâfiîlerin sübjektif bir şekilde Arap örfünü dikkate almalarını eleştirse de selim tabiat sahiplerini belirlemek de bir o kadar öznelidir. Zira selim tabiat sahipleri Şâfiîlerin dediği gibi Araplar veya başkalarının ilerde iddia edebileceği gibi başka toplumlar değilse kimdir? Ayrıca en başta selim tabiat sahibi olan Hz. Peygamber’in kelerden hoşlanmaması dahi konuyla ilgili rivâyetlerin bütünü düşünüldüğünde haramlık sebebi olmamıştır. Diğer taraftan Şâfiîler, sırtlanı ve keleri Arapların hoşlandığı ve yediği hayvanlardan kabul ederek helal sayarken, Arapların Hayber’de yemek için tencereye doldurdukları ehli eşeği haram saymıştır.⁸² Bu arada İbn Âbidîn (öl.1252/1836), XIV. asır Hanefî âlimlerinden el-Kâki’nin (öl. 749/1348), Hidâye şerhi *Mîrâcû’-d-Dirâye* adlı eserine⁸³ atıfla, “Âlimler habîs olan şeylerin haram, tayyib olan şeylerin helal olduğuna icma etmişlerdir. Habîs, Arapların pis gördüğü tayyib ise Arapların hoşlandığı şeylerdir. Örfü dikkate alınacak Araplar ise Hicaz ehlidir. Hakkında hüküm bulunmayan bir şey hakkında söz sahibi Hicazlılardır.” cümlelerine yer vermektedir.⁸⁴ Coğrafi şartlar ve kültür gereği herhangi bir bölge halkının hoşuna giden bir şey başka bir kültürde tam tersi olabilir. Nitekim rivâyetlerde bazı hayvanlarda bu örf etkisi açıkça görülmektedir. Ancak bu

⁷⁹ Nejla Hacıoğlu, “Etların Yenilmesi Yasaklanan Hayvanlar ile İlgili Hadis Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (Aralık 2018), 1206.

⁸⁰ Nur Uddin, “Eti Haram Olan Hayvanları Tespit Problemi: Kur’an ve Sünnet Açısından Bir Değerlendirme”, *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 3/2 (2021), 30; Ebü’l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *eş-Şerhu’l-kebir alâ Muhtasar-i Halil (Desûki) haşiyesiyle birlikte* (y.y.: Dârü’l-Fikir, ts.), 2/115.

⁸¹ Derdîr, *eş-Şerhu’l-kebir*, 2/115.

⁸² Yalçın, “Fıkıhta Haram Hayvanları Belirleme Sorunu”, 336, 340, 343.

⁸³ Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2017), 135.

⁸⁴ İbn Âbidîn, *Hâşiye*, 6/305.

kültürel farklılığı, şer'i bir husus olmadığından herkesi bağlayacak şekilde değerlendirmek isabetli gözükmemektedir.⁸⁵

Yırtıcı hayvan kapsamında değerlendirilebilecek olmasına veya tabiat olarak habîs görülmesine rağmen az önce ifade edildiği üzere habîs olanı tespit etme konusunda kabul edilen kriterlerin farklılaşması neticesinde bazı mezheplerce helal kabul edilen ve bu noktada örfün etkisinin görüldüğü birkaç hayvana değinelim:

Sırtlan: İlgili rivâyetlere bakıldığında bir kısmı haramlık bir kısmı helallik ifade eden hadislere şahit oluyoruz. Sırtlanın etinin yenilmeyeceği noktasında sahabi Huzeyme b. Cez'den iki hadis gelmektedir. Bunlardan birinde Huzeyme, Resûlüllah'a sırtlanı sormuş ve "sırtlanı kim yer?"⁸⁶ şeklinde cevap almıştır. Diğer rivâyette Huzeyme yine sırtlanı sormuş ve "sırtlanı yiyen biri var mı?" cevabını almış ve bu sefer kurt hakkında sormuş ve Resûlüllah, "iyi insanlardan kurdu yiyen var mı?"⁸⁷ diye cevaplamıştır. Ancak hadis uleması isnadda yer alan İsmail b. Müslim ile Abdülkerim b. Ebi'l-Muharik adlı ravileri cerh ettiklerinden bu iki rivâyet zayıf kabul edilmiştir.⁸⁸ Bu iki rivâyet üstü kapalı bir şekilde sırtlanın yenilemeyeceğine işaret etse de açık bir şekilde nehiy veya haramlık bildiren lafızlar içermediğinden haramlığa delalet etmeyeceği kanaatindeyiz. Diğer taraftan bu iki hadisle zayıf kabul edildiğinden dolayı amel edilmemiştir.

Sırtlanın helal olduğuna dair en başta gelen rivâyet, Cabir b. Abdullah'ın rivâyet ettiği ve bizzat Cabir'in sırtlanı sorduğunda Allah Resûlü'nün, "o avdır, ihramlı onu avlarsa koç gerekir."⁸⁹ buyurduğu hadis ile Cabir'e tabiin tarafından aynı soru sorulduğunda benzer cevap verdiği ve Resûlüllah'tan işittiğini söylediği hadistir.⁹⁰ Bu konuda ayrıca sahabeden bazılarının, sırtlanı koyun gibi kabul ettiğine, sırtlanı koça tercih ettiğine, sırtlanı besili tavuktan daha çok sevdiğine dair rivâyetler⁹¹ bulunmakta olup bütün bu rivâyetler sırtlanın Araplarca yenilen ve hoşlanılan bir hayvan olduğuna işaret etmektedir. Nitekim İmam Şâfiî (öl. 204/820), insanların Safa ve Merve arasında sırtlan yediklerinden ve alım satımını yaptıklarından bahsetmekte ve bu durumu kimsenin yadırgamadığını ifade etmektedir.⁹²

⁸⁵ Uddin, "Eti Haram Olan Hayvanları Tespit Problemi", 36.

⁸⁶ İbn Mâce, "Sayd", 14.

⁸⁷ Tirmizî, "Et'ime", 4.

⁸⁸ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 5/408.

⁸⁹ Ebû Dâvud, "Et'ime", 32; Dârimî, *Menâsik*, 90.

⁹⁰ Tirmizî, "Et'ime", 4; Nesâî, "Sayd", 29; İbn Mâce, *Menâsik*, 90.

⁹¹ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* (Medine: Mektebetü'l-Ulûm-i ve'l-Hikem, 1989), "Et'ime", 3.

⁹² San'ânî, *Sübülü's-selâm*, 4/107.

Köpek dişli yırtıcı hayvanların yasaklanmasına dair hadis ile yırtıcı sayılabilecek sırtlanın yenilebileceğine dair rivâyetler arasında bir ihtilaf bulunmakta olup konu mezheplerce şöyle çözülmeye çalışılmıştır. Hanefîler, ayırım yapmadan et yiyen bütün hayvanları yırtıcı kabul etmiş ve sırtlanda olduğu gibi haramlık ve helallik noktasında iki hadis tearuz edince, ihtiyaten haramlık bildiren hadisle amel ederek sırtlanı haram kabul etmişlerdir.⁹³ Şâfiîler ise yırtıcılar noktasında saldırganlığı dikkate alarak insan ve diğer hayvanlara saldıranları sebu' kapsamında değerlendirirken sırtlanda olduğu üzere böyle olmayanları yırtıcı saymamıştır. Ayrıca az önce ifade edilen, İmam Şâfiî'nin sırtlanla ilgili sözleri onu tayyibât kısmından kabul ettiğine işarettir.⁹⁴ Hanbelîler, yırtıcılar noktasında genel bir ilke belirten nehyedici hadisi âmm, sırtlanın helal olduğunu bildiren hadisi hâss kabul edip, böyle bir durumda hâss olanın âmm olana tercih edileceğini söyleyerek Şâfiîler gibi sırtlanı helal sayarlar.⁹⁵ Mâlikîler, hayvanlar konusunda daha çok âyetlerin umumuyla hareket edip “eşyada aslanan ibahadır” kaidesinden yola çıkarak sadece Kur'ân'da yasaklananları haram kabul etmiş ve hadislerde yasaklananları ise kerâhete hamletmişlerdir. Sırtlan yemeği mekruh görmüşlerdir.⁹⁶

Keler: Yenildiğine dair birçok rivâyet bulunmaktadır. En başta, sahabi Halid b. Velid'den gelen şu hadisi ele alabiliriz. Naklettiğine göre sahabi Halid b. Velid Hz. Peygamber'le birlikte teyzesi ve Resûlüllah'ın eşi Hz. Meymune'nin odasına girmiştir. O esnada sofraya kızartılmış bir keler gelmiştir. Hz. Peygamber elini uzattığında, o şeyin keler olduğu bildirilince geri durmuş ve yemekten vazgeçmiştir. Bunun üzerine Halid b. Velid, Ya Resûlallah! Keler haram mıdır? diye sorunca Hz. Peygamber, hayır değildir ancak benim yaşadığım bölgede olan bir şey değildir, bu yüzden hoşlanmadım demiştir. Hz. Halid sözlerine devamla Resûlüllah'ın gözleri önünde keleri yediğini söylemiştir.⁹⁷ Başka bir rivâyette Allah Resûlü, ashabıyla birlikte iken keler eti getirilmiş ve hanımlarından birisi onun keler olduğunu söyleyince Hz. Peygamber, ashabına “*siz yiyin çünkü o helaldir. Ancak benim yiyeceğim bir şey değildir.*” demiştir.⁹⁸ İbn Abbas, teyzesinin Hz. Peygamber'e yağ, peynir ve keler hediye getirdiğini, Resûlüllah'ın yağ ve peynirden yiyip, hoşlanmadığı için kelerden yemediğini rivâyet etmiş ve “keler Allah Resûlü'nün sofrasında yenmiştir. Şayet haram

⁹³ San'ânî, *Sübülü's-selâm*, 4/101; Kâsânî, *Bedâi*, 6/193;

⁹⁴ Ebu İshâk İbrahim b. Ali Şîrâzî, *el-Mühezzeb* (Beyrut-Lübnan: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1/449-451; San'ânî, *Sübülü's-selâm*, 4/101.

⁹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/325-326, 336; Bühûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, 9/3092.

⁹⁶ Bağdâdî, *et-Telkîn*, 1/275-276; Derdîr, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 2/117.

⁹⁷ Buhâri, “Zebâih”, 33; Müslim, “Sayd”, 43; Ebû Dâvud, “Et'ime”, 28; İbn Mâce, “Sayd”, 16; Dârimî, “Sayd”, 8; Nesâî, “Sayd”, 28.

⁹⁸ Müslim, “Sayd”, 42.

olsaydı, O'nun sofrasında yenmezdi" demiştir.⁹⁹ Diğer bir rivâyete göre Hz. Peygamber'e keler sorulmuş ve "*Ben ondan yemem ancak haram da kılmam.*" buyurmuştur.¹⁰⁰ Sahabenin keler hakkındaki tutumu farklı olmuştur. Sahabeden Cabir ve Hz. Ali ondan hoşlanmazken Hz. Ömer, Allah onu haram kılmamış, onunla birçok insanı faydalandırmıştır, nitekim o çoğunlukla çobanların yiyeceğidir. Şayet yanımda olsa ondan yerdim diyerek hoşlandığını hatta bir rivâyette keleri tavuktan daha çok sevdiğini söylemiştir.¹⁰¹

Kelerin yasaklandığına dair "*Allah Resûlü keler etini yemeyi nehyetti.*" rivâyeti¹⁰² hadis âlimlerince, isnadındaki bazı raviler sebebiyle zayıf kabul edilerek delil olmayacağı söylenmiştir.¹⁰³

Konuyla ilgili mezheplerin görüşlerine değinecek olursak; Hanefîlere göre keler, "*O peygamber onlara pis ve habîs olan şeyleri haram kılar.*" âyetindeki habâis kapsamına girer. Ayrıca, "*Hz. Peygamber'e bir keler hediye edilir, Hz. Peygamber onu yemez. Derken bir dilenci gelir ve Hz. Aîşe onu dilenciye vermek ister. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "yemediğini dilenciye de yedirme buyurur."*¹⁰⁴, "*Bir adam Hz. Peygamber'e bir keler getirir. Peygamber kelere bakar, altını üstüne çevirir ve şöyle der, bir kavim hayvana çevrilmiştir. Ne yaptıkları bilinmez. Bilmiyorum belki de bu hayvan o kavimden olabilir.*"¹⁰⁵ rivâyetlerini delil kabul ederek Hz. Peygamber'in keleri hoşlanmadığından değil haram olduğu için yemediğini aksi halde yoksula verilmesini yasaklamayacağını, kelerin insanoğlunun ceza olarak dönüştürüldüğü fil, maymun gibi bir hayvan olduğunu ve böyle bir hayvanın haram olduğunu söylerler. Helallik ve haramlık noktasında iki hadis tearuz edince haramlık bildiren hadisi tercih ederek diğerleriyle amel etmezler.¹⁰⁶ Mâlikîler, Şâfîîler ve Hanbelîlere göre yukarıda helallik bildiren rivâyetlerden dolayı keler eti caizdir.¹⁰⁷

Kurt, Tilki, Kedi: Konuyla ilgili sahabi Huzeyme b. Cez, Allah Resûlü'ne gelerek tilki ve kurdu sormuş, Hz. Peygamber, "Tilkiyi kim yer?", "Kurdu yiyen hayırlı bir insan var mı?"¹⁰⁸

⁹⁹ Ebû Dâvud, "Et'ime", 28; Nesâî, "Sayd", 28.

¹⁰⁰ Buhârî, "Zebâih", 33; Müslim, "Sayd", 39, 40, 41; Dârimî, "Sayd", 8.

¹⁰¹ Müslim, "Sayd", 49; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, "Et'ime", 9.

¹⁰² Ebû Dâvud, "Et'ime", 28.

¹⁰³ Muhammed Eşref b. Ali el-Azîmâbâdî, *Avnû'l-ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd* (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 10/192-193.

¹⁰⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, "Et'ime", 9.

¹⁰⁵ Nesâî, "Sayd ve'z-Zebâih", 26.

¹⁰⁶ Kâsânî, *Bedâi*, 6/180, 184 vd; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/16 vd; Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Serahsî, *el-Mebsût*, Mustafa Cevat Akışit (İstanbul: Gümüşev, 2008), 11/378.

¹⁰⁷ Ebû Said Abdüsselam b. Said et-Tenûhî Sehnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Dârü'l-Fikir, 1980), 1/427; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/299-301; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/324, 328-329, 336; Bühûtî, *Keşşâfü'l-knâ*, 9/3092.

¹⁰⁸ İbn Mâce, "Sayd", 14.

şeklinde cevap vermiştir. Kurtla ilgili Tirmizî’de benzer bir rivâyet daha vardır.¹⁰⁹ Ancak sırtlan bölümünde ifade edildiği üzere bu iki rivâyet zayıf kabul edilmiştir. Kedi ile ilgili, Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce’de geçtiği üzere “*Resûlüllah kedi eti yemeği ve kedi satışından elde edilecek parayı yasakladı.*” rivâyeti¹¹⁰ bulunmakta olup bu rivâyet hadis âlimlerince zayıf kabul edilmiştir.¹¹¹ Müslim’de geçen rivâyette ise kedinin satışından bahsedilmekte ancak eti mevzubahis edilmemektedir.¹¹² Konuyla ilgili mezheplerin görüşlerine baktığımızda kurt hakkında ihtilaf bulunmayıp hadiste yasaklanan sebu’ kapsamında değerlendirilmiştir. Tilkiye gelince, Şâfiîler onu tayyibâtta kabul etmiş ve köpek dişinin zayıf olduğunu ileri sürmüşlerdir. Hanefîler tilkiyi yırtıcı hayvan sayarken, Hanbelîlerde tilkinin hem haram hem de mubah olduğuna dair, Mâlikîlerde ise hem mekruh hem de mubah olduğuna dair görüşler vardır. Kediye gelince vahşi olanının Şâfiîler ve Hanbelîlerde mubah olduğuna dair görüşler bulunmaktadır.¹¹³

c. Hadiste yasaklanan diğer bir hayvan **ehli eşektir**. Konuyla ilgili farklı kayıtlar içeren epey bir rivâyet bulunmaktadır. Bunlara bakıldığında karşımıza öncelikle bu yasağın Hayberin fethedildiği gün gerçekleştiği hususu çıkmaktadır. Nitekim rivâyetlerin çoğunda Hayber ifadesi geçmektedir. Hadisleri değerlendirirken konuyla ilgili “*Resûlüllah Hayber günü ehli eşeklerin etlerinin yenilmesini yasakladı.*”¹¹⁴ rivâyetini dikkate alarak farklı bilgiler içeren hadislerle temas edeceğiz. Hemen şunu ifade edelim ki konuyla ilgili rivâyetlerin tümünden çıkan sonuç, ehli eşekle ilgili nehyin varlığıdır. Burada ihtilaf konusu olan bu yasağın mutlak bir nehiy mi yoksa bir sebebe matuf geçici bir yasaklama mı olduğudur. Bunu anlamanın yolu da şüphesiz nehyin gerekçesi olabilecek kayıtlar içeren diğer rivâyetlere bakmaktır. Bu bağlamda; “*ganimet taksimi yapılmadan, beşte bir vergisi alınmadığı için*” ve “*yük taşımada kullanıldığı için*”¹¹⁵, “*pis şeyler yediği için*”¹¹⁶, “*insanlar o gün onlara muhtaç olduğu için*”¹¹⁷, “*eşeklerin tüketilmesi üzerine*”¹¹⁸ ve “*rics/pis olduğu için*”¹¹⁹ yasaklandığına dair bilgiler içeren rivâyetler bulunmaktadır. Nehiy bildiren bu rivâyetlerin yanında ehli eşek

¹⁰⁹ Tirmizî, “Et’ime”, 4.

¹¹⁰ Ebû Dâvud, “Et’ime”, 33; Tirmizî, “Büyü”, 49; İbn Mâce, “Sayd”, 18.

¹¹¹ Mübârekpûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, 4/418; el-Azîmâbâdî, *Avnî’l-ma’bûd*, 10/200.

¹¹² Müslim, “Müsâkât”, 42.

¹¹³ Kâsânî, *Bedâi*, 6/193; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 9/325-326, 336; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/325-326, 336; Bühûtî, *Keşşâfî’l-knâ*, 9/3092; ed-Derdîr, *eş-Şerhu’l-kebîr*, 2/177.

¹¹⁴ Buhârî, “Zebâih”, 28; Müslim, “Sayd ve’z-Zebâih”, 24; Ebû Dâvud, “Et’ime”, 34; Tirmizî, “Et’ime”, 6; Nesâî, “Sayd ve’z-Zebâih”, 31; İbn Mâce, “Zebâih”, 13; Dârimî, “Edâhî”, 21.

¹¹⁵ Buhârî, “Meğâzî”, 40.

¹¹⁶ İbn Mâce, “Zebâih”, 13.

¹¹⁷ Müslim, “Sayd ve’z-Zebâih”, 25.

¹¹⁸ Buhârî, “Zebâih”, 28.

¹¹⁹ Buhârî, “Zebâih”, 28.

etinin caiz olduğuna işaret eden hadisler de bulunmaktadır. Bunlardan birisi, kıtlık sebebiyle ailesine ehli eşekten başka yedirecek bir malı olmayan bir sahabinin, kendisi ve ailesinin içinde bulunduğu durumu Allah Resûlü'ne arzemesi ve Hz. Paygamber'in, ehli eşeği pis şeyler yediği için yasakladığını bildirmesi ve böyle bir durum olmadığı için ona bu konuda izin vermesine dair (zayıf kabul edilen) rivâyet¹²⁰ diğeri ise bir kişinin Hz. Peygamber'e gelerek sahip olduğu malların çoğunluğunun eşeklerden oluştuğunu ifade ederek onlardan yiyip yiyemeyeceğini sorması üzerine Allah Resûlü'nün, "otlayıp bitkilerden yediği takdirde" ehli eşeklerden yiyebileceğini bildiren rivâyettir.¹²¹ Bu iki rivâyette dikkati çeken husus ehli eşek etinin yasaklanmasının pis şeyler yemesi sebebiyle olduğu ve böyle olmadığı takdirde yenilebileceğini bildirmesidir.

Görülebileceği üzere rivâyetlerin bir kısmında yasağın gerekçesi olabilecek cümleler bulunmakta olup bunların birisi Hz. Peygamber'e ait iken çoğu sahabenin ifadeleridir. Bu durum, ehli eşeğin daha önceden yenilen bir hayvan olduğuna ve ashabın bu yasağı anlamaya çalıştığına işaret etmektedir. Buradan hareketle daha önce helal olan bir şeyin sebepsiz yere birden bire haram kılınmasının nasıl anlamlandırılacağı düşünüldüğünde bu yasağın mutlak olmayıp belli bir sebebe bağlı olarak gerçekleştiği görüşü daha makul gözükmektedir.¹²²

Ehli eşekten bahsetmişken aynı şekilde toynaklı olan **at ve katırdan** bahsetmek uygun olacaktır. Katır farklı iki hayvandan doğan melez bir hayvan olduğu için onu ilgili başlık altında inceleyeceğiz. Toynaklı olan bu üç hayvan hakkında en-Nahl 16/8. âyette, "*binmeniz ve güzelliğini seyretmeniz için atları, katırları ve eşekleri yaratan O'dur.*" denilmektedir. Buradan hareketle İmâm-ı Âzam'a (öl. 150/767) göre, önceki ayetlerde Allah hayvanları ve nimet olma yönlerini izah sadedinde en'âm için yenilmelerini zikrederken at, katır ve eşek için binme nimetini zikretmiş, yeme nimetini söylememiştir. Nimetlerden istifade noktasında yeme en üstünüdür, şâyet at yeme helal olsaydı üstün olan yeme nimeti varken edna olan binme zikredilmiş olurdu ki bu hikmet sahibine yakışmazdı. Dolayısıyla at, katır ve eşek binilmek içindir. Ayrıca "Haram ile helallik noktasında iki zıt delil bir araya gelince haram kılıcı delil tercih edilir" kaidesince Resûlüllah'ın at, katır ve eşek etini yasakladığına dair Halid b. Velid'in (ra) naklettiği hadis¹²³, at etinin helal olduğuna dair nakledilen hadisler tercih edilir. Ancak konuyla ilgili hadislerin tearuzundan dolayı at eti haram değil mekruhtur.

¹²⁰ Ebû Dâvud, "Et'ime", 34; el-Azîmâbâdî, *Avnû'l-ma'bûd*, 10/202.

¹²¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, "Et'ime", 8.

¹²² Hacıoğlu, "Etlerinin Yenilmesi Yasaklanan Hayvanlar", 1205.

¹²³ Ebû Dâvud, "Et'ime", 26; Nesâî, "Sayd ve'z-Zebâih", 30; İbn Mâce, "Zebâih", 14.

İmameyn ise Esmâ bt. Ebubekir¹²⁴ ve Cabir b. Abdullah'tan¹²⁵ gelen ve helallik ifade eden rivâyetlerle amel etmiştir.¹²⁶ İmâm Mâlik (öl. 179/795), en-Nahl 16/8. âyeti Ebu Hanîfe gibi yorumlayarak at etini haram kabul etmiştir.¹²⁷ Şafiîler ve Hanbelîler helallik bildiren rivâyetlerle amel ederek at etini caiz görmüşlerdir.¹²⁸

Değerlendirme yapacak olursak at etinin yenilebileceğine dair epeyce bir rivâyet mevcuttur. Ayrıca ehli eşekle ilgili rivâyetlerde görüldüğü üzere at etini yasaklayan rivâyetlerde nehiy gerekçesi olarak herhangi bir bilgi de mevcut değildir.¹²⁹ Ebû Dâvud (öl. 275/888) at etini yasaklayan Halid b. Velid rivâyeti hakkında, isim de vererek birçok sahabinin at eti yediğini, Hz. Peygamber zamanında Kureyşin at eti yediklerinden bahisle bu rivâyetle amel edilemeyeceğini söylemektedir.¹³⁰ Avnû'l-Ma'bûd isimli şerhte ise, başta Buhâri (öl. 256/870), Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855), Dârekutnî (öl.385/995), İbn Abdülber (öl.463/1071) olmak üzere cerh ve tadil âlimlerinin söz konusu rivâyeti zayıf kabul ettiği ifade edilmektedir.¹³¹ Diğer taraftan en-Nahl 16/8. âyete gelince, at, katır ve eşeğin en'âmdan ayrı olarak zikredilmesi bunların en'âm lafzının altına girmeyeceğine işarettir. Domuzun, haram olduğunun bildirildiği âyetlerde “ لحم الخنزير ” şeklinde etiyile birlikte zikredilmesi nasıl ki domuzun sadece etinin haram olduğu anlamına gelmiyorsa buradaki ayette toynaklı hayvanlar için binme nimetinin zikredilmesi onlarda yeme nimetinin olmayacağına işaret etmez. Zira domuz konusunda olsun en'âm konusunda olsun âyetlerde ete ve yeme hususuna vurgu yapılması bunların en başta gelen istifade şekli olduğunu gösterir. Ayrıca aynı surede geçen yük taşıma nimeti toynaklı hayvanlar hakkında değil en'âm için bahsedilmektedir. Aslında toynaklı hayvanlar yük taşıma konusunda daha yararlıdır. Bu demek değildir ki en'âmdan iki nimet dışında istifade edilemez. Nitekim el-Ğâfir 40/79. âyette en'âm için ayrıca binme nimeti de zikredilmiştir. Dolayısıyla toynaklı hayvanlarda nimet olma noktasında ilk akla gelen şüphesiz binme nimeti olup başka şekillerde istifade edilemeyeceği anlamına gelmez. Hatta Taberî (öl. 310/923), yemek için zikredilen hayvanlara binmenin caiz olduğuna

¹²⁴ Buhâri, “Zebâih”, 27.

¹²⁵ Müslim, “Sayd ve'z-Zebâih”, 36.

¹²⁶ Bürhânüddin Ebu'l-Hasen Merğînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî* (Beyrut-Lübnan: Darü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, ts.), 4/348; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/17.

¹²⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 427.

¹²⁸ Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/298; Bühûtî, *Keşşâfü'l-knâ*, 9/3094. Atla alakalı ayrıca bkz. Salim Ögüt, “At”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/32.

¹²⁹ Nejla Hacıoğlu, “Yenilmesi Mubah Görülen Hayvanlarla İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/1 (2019), 209.

¹³⁰ Ebû Dâvud, “Et'ime”, 26.

¹³¹ el-Azîmâbâdî, *Avnû'l-ma'bûd*, 10/187.

dair icmanın binmek için zikredilen hayvanların yenilebileceğine delil olduğunu söylemektedir.¹³²

3.2. Öldürülmesine dair nass bulunması

Âyetlerde herhangi bir hayvanın öldürülmesinin emri veya (geçici bir durum olan ihramlı olma hariç) nehyi söz konusu olmadığından bu ve sonraki maddede hadislere müracaat edeceğiz. Konu ile ilgili bir rivâyette, “beş hayvan vardır ki bunlar fasıktır(zararlıdır). Harem bölgesi olsun harem dışında olsun öldürülür. Bunlar karga, çaylak, fare, akrep ve saldırgan köpektir.” buyrulmaktadır. Tirmizî’de “saldıran yırtıcı hayvan”, Müslim ve Nesâî’de “yılan” ilavesi bulunmakta ve “öldürmekte veya öldürene günah yoktur” şeklinde rivâyet de mevcuttur.¹³³

Söz konusu hayvanlar hakkında Şâfiîler ve Hanbelîler, verdikleri eziyet sebebiyle öldürülebileceğinin bildirilmesi bu hayvanların herhangi bir değerinin olmadığına ve mal olarak elde edilemeyeceğine delil olduğunu ve bu durumun bu hayvanların haram olduğuna işaret ettiğini söylemişlerdir.¹³⁴ Hanefîler ve Mâlikîler ise bu hayvanların öldürülebilmesi noktasında aynı gerekçeyi ileri sürmekle birlikte bu durumun haramlık sebebi olmadığını ifade ederek öldürdüğü takdirde ihramlı için bir ceza gerekmediğine delil sayarlar.¹³⁵

Bu hayvanların fasık diye isimlendirilmesine gelince, “fasık” sözlükte çıkış, çıkmak demektir. Nitekim el-Kehf 18/50. âyetde bu manadadır. Günahkâr olana, Allah’ın emrinden çıktığı için fasık ismi verilir. Zikri geçen hayvanlar ise ya ihramlının öldürmesinde beis olmaması açısından öldürmesi sakıncalı olan diğerlerinden yahut fisk olarak isimlendirilmeleri sebebiyle etlerinin haram olmasıyla eti yenilen diğer hayvanlardan yahut da kendilerine bir saldırı olmasa bile tabiat itibariyle insanlara zarar ve eziyet vermesi açısından tabiatı böyle olmayan hayvanlardan ayrıldığı için bu isimle anılmışlardır. Farklı rivâyetlerde beş hayvan dışında başka hayvanların isimlerinin geçmesinden dolayı buradaki beş rakamından maksadın hasır olmadığını, bu beş hayvanın tabiatı itibariyle kendilerine bir saldırı olmasa bile özellikle insanlara eziyet ve zarar veren hayvanlar olduğu için zikredildiklerini ve bu yüzden öldürülmelerine izin verildiğini anlamaktayız. Nitekim bazı fıkıh kitaplarında bu hayvanların nasıl zarar verdiği ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.¹³⁶

¹³² Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l- Kur’ân*, 10/73- 74, 75-76.

¹³³ Buhârî, “Cezâü’s-Sayd”, 5; Müslim, “Hacc”, 67; Tirmizî, “Hacc”, 21; Nesâî, “Menâsik”, 83.

¹³⁴ Şirbinî, *Muğni’l-muhtâc*, 4/301; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 5/175-177, 13/317.

¹³⁵ Kâsânî, *Bedâi*, 3/235-237; Ebü’l-Abbas Şihâbüddin el-Karâfî, *ez-Zehîra*, (Beirut: Darü’l-Ğarbi’l-İslami, 1994), 3/314-316.

¹³⁶ San’ânî, *Sübülü’s-selâm*, 2/277-278; Kâsânî, *Bedâi*, 3/233, 236.

3.3. Öldürülmesinin yasak olduğuna dair nass bulunması

Ebu Hüreyre'den gelen rivâyette “Allah Resûlü göçeğen kuşu, kurbağa, karınca ve hüdhüd kuşunun öldürülmesini yasakladı.” buyrulmakta, İbn Abbas'tan gelen başka bir rivâyette ise kurbağa yerine “bal arısı” geçmektedir.¹³⁷ Kurbağa hakkında ayrıca bir tabibin ilaç olarak kullanmak üzere Hz. Peygamber'e kurbağayı sorması ve Allah Resûlü'nün kurbağanın öldürülmesini yasakladığına¹³⁸ dair rivâyet mevcuttur. Bu hayvanların öldürülmesinin yasaklanma sebepleri olarak; karıncanın zararsız, arının faydalı, hüdhüd, göçeğen kuşunun ve kurbağanın haram olduğu söylenmektedir. Nitekim bir hayvanın öldürülmesinin men edilmesi o hayvana hürmet için veya zararından dolayı değilse etinin haramlığından dolayıdır denilmiştir.¹³⁹

Bu iki maddeyi beraber değerlendirecek olursak; Şâfiîler ve Hanbelîler¹⁴⁰, öldürme emrinden dolayı bu hayvanları eti haram olan hayvanlar kapsamında düşünmüş ve bu hususu zararlı olmaları veya habîs olmalarıyla açıklamışlardır. Öldürme yasağı hakkında ise zararsız veya faydalı olan hayvanları öldürmenin makasıda aykırı olacağını böyle bir gerekçe olmadığı takdirde öldürme yasağının doğrudan haramlığa delil olacağını söylemişlerdir. Hayvanlardan bir kısmının öldürülmesi hakkında emir veya nehiy bulunsa da bu hayvanların haram olması noktasında ittifak bulunmamaktadır.¹⁴¹ Nitekim Mâlikîler diğer mezheplerden ayrılarak, yılan örneğinde olduğu üzere zararlı olduğu kabul edilen hayvanların zararından emin olduğunda yenilebileceğini söylerken, öldürülmesi yasak olan hayvanlardan örneğin kurbağanın helal olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁴²

3.4. Hakkında nass olmayanlar için habîs olup olmadığının dikkate alınması

Herhangi bir hayvan hakkında zikri geçen üç maddeden birisi söz konusu olmadığında onun habîs olup olmadığına bakılmakta ve bunun tespiti için Hanefîler selim tabiatı ölçü alırken, Şâfiîler ve Hanbelîler Arap örfünü dikkate alırlar. Hanefîlere göre selim tabiat sahibi insanlar bir hayvanı iğrenç bulursa onu habîs kabul ederler. Hanefîler buradan yola çıkarak hakkında açıkça nass bulunmayan birçok hayvanı habîs olma kriteriyle haram veya mekruh kabul etmişler, balık dışındaki deniz ürünlerinde ve yırtıcı hayvan ve yırtıcı kuşların

¹³⁷ Ebû Dâvud, “Ebvâbü'n-Nevm”, 75; Dârimî, “Edâhî”, 26; İbn Mâce, “Sayd”, 10.

¹³⁸ Ebû Dâvud, “Edeb”, 177; Nesâî, “Sayd”, 36.

¹³⁹ el-Azîmâbâdî, *Avnû'l-ma'bûd*, 14/119, 121.

¹⁴⁰ Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/301; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 5/175-177, 13/323.

¹⁴¹ Hacıoğlu, “Etlerinin Yenilmesi Yasaklanan Hayvanlar”, 1214-1216.

¹⁴² Sehnûn, *el-Müdevvene*, 1/427.

kapsamını belirlemede bu hususu ön plana çıkartmışlardır. Muhtemelen bu prensipten dolayı helal olan hayvanların sahasını en dar tutan Hanefîler olmuştur.

Şâfiîler ve Hanbelîler ise bu durumda Arapların tavrına bakarlar. Arapların hoşlandığını ve yediğini tayyib kabul ederken yemediklerini habîs sayarlar. Sırtlan, keler, at vb. hayvanlarda olduğu üzere hadislerde buna uygun hükümlerin geldiğini söylerler. Dolayısıyla Hanefîlerde olduğu gibi tam bir genelleme yapmazlar. Mâlikîler ise habîs kavramını çok işletmemiş, daha çok ayetlerin umumundan hareket edip hadislerde geçen hayvanlar hakkında Hanefîlerin tersi bir genelleme yaparak sahayı çok geniş tutmuşlardır. Hatta diğer mezheplerin habîs/zararlı gördüğü yiyeceklerde bile konuyu kişinin iştahına bırakmışlardır.

3.5. Biri habîs diğeri tayyib sayılan hayvandan türemek

Bu konuda meşhur örnek şüphesiz katırdır. Katır, eşek ile atın birleşmesinden meydana gelen melez bir hayvandır. Bu durumda katırın anası ya attır yahut eşektir. Eti yenilen ile yenilmeyen hayvandan doğan yavrunun durumu mezheplere göre değişmektedir. Hanefîler anayı esas alırlar. Katırın anası eşek ise ondan doğan katır da ittifakla haram olur. Anası at ise Ebû Hanîfe'ye göre anasına bağlı olarak mekruh, İmameyne göre caiz olur.¹⁴³ Mâlikîlere göre, at hakkındaki durum ne ise katır için de aynıdır. en-Nahl 16/8. âyete göre at, eşek ve katır binilmek içindir, onlarda yenilme menfaati yoktur. Dolayısıyla bu hayvanları yemek caiz değildir.¹⁴⁴ Şâfiîler ve Hanbelîlere göre katır helal ile haram olan bir hayvandan doğmuş olup bu durumda haramlık tarafı tercih edilir ki katır, etinin haram olması konusunda eşek gibidir. Ayrıca onlara göre hadiste¹⁴⁵ katır eti yasaklanmıştır.¹⁴⁶ Buradan hareketle katır hakkında, anası ehli eşek olduğunda dört mezhebe göre haram olduğunu ancak anası at olduğunda ise mezhepler arası ihtilafı olduğunu söyleyebiliriz.

*“O Peygamber habîs şeyleri haram kılar.”*¹⁴⁷ âyetindeki habîs olmanın ölçüsü ve kapsamındaki mezhep ihtilaflarının semeresini görmek üzere balık ve balık dışındaki deniz ürünlerine kısaca değinmek uygun olacaktır. Ayrıca bu konu özellikle bu kriteri ön plana çıkarmaları sebebiyle Hanefîlerin diğer mezheplerden bariz bir şekilde ayrıldıkları bir

¹⁴³ İbn Âbidîn, 6/304 vd.

¹⁴⁴ Mâlik, *el-Muvatta'*, “Sayd”, 15.

¹⁴⁵ Ebû Dâvud, “Et'ime”, 26.

¹⁴⁶ Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/299; Bühûtî, *Keşşâfü'l-kimâ*, 9/3094.

¹⁴⁷ el-A'râf 7/157.

noktadır. Konuyla ilgili rivâyetler oldukça sınırlıdır ve rivâyetlerde balık dışında açıkça helal olduğu veya yasak olduğu bildirilen deniz ürünü bulunmamaktadır. Bu konuda delil olarak en çok kullanılan rivâyet şüphesiz “*Denizin suyu temiz, ölüsü helaldir.*”¹⁴⁸ şeklindeki umum ifade eden hadis ile deniz ürünlerinden balığın geçtiği “*Size iki ölü ile iki kan helal kılındı. İki ölü, balık ve çekirgedir. İki kan ise karaciğer ile dalaktır.*”¹⁴⁹ hadisidir.¹⁵⁰

Hanefîlere göre el-Mâide 5/3. âyetteki “meyte” ayırım yapmaksızın kara ve deniz ölüsünü kapsar. Ancak “*Onun suyu temiz, ölüsü helaldir.*”¹⁵¹ hadisi deniz ölüsünü istisna etmiş olup bundan maksat, “*Size iki ölü ile iki kan helal kılındı. İki ölü, balık ve çekirgedir. İki kan ise karaciğer ile dalaktır.*”¹⁵² hadisinde açıklandığı üzere balıktır. Dolayısıyla balık dışındaki deniz ürünleri yenilmez. Ayrıca balık dışındaki kurbağa, yengeç, yılan, timsah vb. hayvanlar, “*Peygamber onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar.*”¹⁵³ âyetindeki “habâis” kapsamına girer. Nitekim rivâyette *bir tabip tarafından Hz. Peygamber’e ilaç olarak kullanılmak üzere kurbağa sorulunca, Hz. Peygamber kurbağaların öldürülmelerini yasaklamıştır.*¹⁵⁴ Buna göre kurbağanın yenilmesi yasaktır ve balık dışındaki diğer su ürünleri kurbağa gibidir, onun hükmünü alır.¹⁵⁵

Şâfiîler ve Hanbelîlere göre, “*Sularda avlanmak ve onu yemek size helâl kılındı.*”¹⁵⁶ âyeti ve “*Denizin suyu temiz ölüsü helaldir.*”¹⁵⁷ hadisi gereği balık dışındaki su ürünlerinden sadece suda yaşayanlar, helaldir. Su ürünlerinden hem suda hem karada yaşayanlardan kurbağa hadiste öldürülmesi yasak olduğu için, yengeç ve yılan zehrinden dolayı, kaplumbağa ve timsah ise habîs oldukları için haramdır.¹⁵⁸ Mâlikîlere göre balık dışındaki deniz ürünleri, ister karada helal olan benzerleri olsun ister olmasın, ister su domuzu ve su köpeği gibi karada haram olan benzerleri olsun, ister kurbağa gibi hem karada hem suda yaşasın caizdir.¹⁵⁹

Hanefîlerin balık dışında kalan deniz ürünlerini hadiste yasaklanan kurbağaya kıyasla haram saymaları pek isabetli gözükmemektedir. Zira kurbağa hadisi, balık dışındaki diğer

¹⁴⁸ Ebû Dâvud, “Tahâret” 41; Tirmizî, “Tahâret” 52; Nesâî, “Miyâh” 4; İbn Mâce, “Tahâret” 38.

¹⁴⁹ İbn Mâce, “Et’ime”, 31.

¹⁵⁰ Hacıoğlu, “Yenilmesi Mubah Görülen Hayvanlar”, 213-214.

¹⁵¹ Ebû Dâvud, “Tahâret”, 41.

¹⁵² İbn Mâce, “Et’ime”, 31.

¹⁵³ el-A’râf 7/157.

¹⁵⁴ Ebû Dâvud, “Edeb”, 177; Nesâî, “Sayd”, 36.

¹⁵⁵ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 2/600-601; Kâsânî, *Bedâi*, 6/177 vd.

¹⁵⁶ el-Mâide, 5/96.

¹⁵⁷ Ebû Dâvud, “Tahâret”, 41; Tirmizî, “Tahâret”, 52; Nesâî, “Miyâh”, 4.

¹⁵⁸ Şirbinî, *Muğni’l-muhtâc*, 4/297-298; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/37-338; Bühûtî, *Keşşâfü’l-kinâ*, 9/3095.

¹⁵⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 428; İbn Cüzey, *el-Kavâninü’l-fikhiyye*, 296.

canlıların yenilmeyeceğine dair kesin bir delalet içermemektedir. Her ne kadar Kâsânî (öl. 587/1191), eserinde kurbağanın öldürülmesine gerekçe olarak Hz. Peygamber'in onu habîs olarak tanıttığını söylese de¹⁶⁰ böyle bir kayıt hadis kaynaklarında bulunmamaktadır. Bu hadis olsa olsa kurbağanın haramlığını ifade eder. Diğer taraftan Hanefîlerin balığın yenilebilmesi için ölüm sebebinin bilinmesi gerektiğine dair görüşleri koku, renk değişimi vb. somut daha başka verilerle desteklendiğinde dikkate alınabilir. Zira böyle bir durum söz konusu olmadığı takdirde vakıda dikkate alınan husus balığın ölüm sebebi değil taze olup olmadığıdır.¹⁶¹

Sonuç

Habâis ve zittî tayyibât kavramları el-A' râf 7/157. âyette helal ve haram kavramlarıyla beraber zikredilmiştir. Ancak habâis ve tayyibâtın ne olduğu açıklanmamıştır. Konu hayatın her alanını kapsamaktadır. Bu konuda akla ilk gelen elbette yiyeceklerdir. Ulema yiyecekler içinde daha çok hayvansal gıdalar üzerinde durmuştur. Bu konuda nasslar sınırlı olduğu gibi nasslarda zikredilen hayvanlar da sınırlıdır. Hikmet sahibi olan Şâri, haram olan şeyleri sayarken gerekçe olabilecek hususlara temas etmiştir. Benzer durum hadislerde de mevcuttur. Buradan hareketle mezhepler, haram olduğuna dair nass bulunması, öldürülmesine izin verilmesi veya bunun yasaklanması, hakkında nass bulunmayan hayvanlarda insanların ne muamelede bulunduğu, haram ile helal olan bir hayvandan meydana gelmesi gibi kriterler belirlemişlerdir. Bunlar aynı zamanda habîs olma ölçüleridir.

Âyetlerde yasaklanan domuz, meyte ve meyte hükmünde olan şeylerde haram/habîs olma ölçüsü en başta bunların tabiatlarının pis olmasıdır. Allah'tan başkası adına ve dikili taşlar için kesilenlerin haram olma/habîs olma kriteri ise kesilme maksatlarındaki sakatlıktır. Yani bunların vasıf itibarıyla habîs olduğunu anlamaktayız. Âyetlerde yasaklananlar hakkında herhangi bir ihtilaf olmamış, hatta haram hayvanların bunlardan ibaret olduğu kanaatinde olan âlimler olmuştur.

Hadislerde yasak olduğu bildirilen hayvan ve kuşlarda "yırtıcılık vasfı" ve bunun alameti olan köpek dişi ve pençe geçmekte olup bunlar ilke kapsamındadır. Ancak yırtıcı hayvanın kapsamı noktasında biri Hanefîlere ait et ve leş yeme diğeri Şâfiîler ve Hanbelîlerait köpek dişinin durumu ve saldırganlık gibi farklı ölçüler dikkate alınarak farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Yırtıcı yahut habîs olarak değerlendirilebilecek sırtlan, keler gibi hayvanlar

¹⁶⁰ Kâsânî, *Bedâi*, 6/177.

¹⁶¹ Hüseyin Kahraman-Mutlu Gül, "Deniz Ürünlerinin Hükmü ve Bu Konudaki İhtilafların Değerlendirilmesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 61/1 (2020), 196-197.

hakkında ihtilaf edilmesi bahse konu sonuçlardan biridir. Hanefîlerbu noktada genelleme yaparak et ve leş yiyen bütün hayvanları hadisteki yasağın kapsamına alırken Şâfiîler ve Hanbelîler genelleme yapmamış ve köpek dışının durumu ve saldırganlığına göre bazı hayvanları istisna etmişlerdir. Ayrıca hadislerde öldürülmesine izin verilen veya katli yasaklanan hayvanların, helal ve haram olan hayvanlardan doğan melez hayvanların hükmü konusunda da ihtilaf mevcuttur. Hakkında nass bulunmayan hayvanlar konusunda bir tarafta selim tabiatın zevki diğer tarafta Kur'ân'ın muhatabı olarak Arapların beğenisi dikkate alınmıştır ki bu örfün etkisidir.

Hadislerde yasaklanan ve mezheplerin kendi içinde haram dediği hayvanlar konusunda Mâlikîler hariç diğer üç mezhebin ve bunlar içinde özellikle Hanefîlerin genellikle “habâis” kavramına başvurduğunu ancak habîs olanı belirlemede mezheplerin ihtilaf ettiklerini görmekteyiz. Mâlikîler ise habîs kavramı yerine daha çok ayetlerin umumuyla hareket edip haram olanları ayetlerde yasaklananlarla sınırlamış ve hadislerde yasaklananların bir kısmını caiz görürken bir kısmını ise mekruh saymışlardır. Hanefîler habîs kavramını ön plana çıkarmalarıyla balık dışındaki deniz ürünlerinin hükmünde diğer mezheplerden bariz bir şekilde ayrılmışlardır.

Hakkında nass bulunmayan hayvanlar hakkında Hanefîler selim tabiatın hoşlanıp hoşlanmamasını dikkate alırken, Şâfiîler ve Hanbelîler ise Arapların Hicaz ehlinin zevkini öne çıkartarak nasslarda yasak olanların Arapların hoşlanmayıp yemediği hayvanlar olduğunu, Arapların yediği hayvanlar noktasında nassların o bağlamda geldiğini örneğin Araplar yediği için sırtlan ve kelerin hadislerde helal olduğunun bildirildiğini söylemektedirler. Ancak Şâfiîler Hayber günü yenilmek üzere kazanlara doldurulan ehli eşek etine haram derken Arapların daha önce onu yemesinden bahsetmezler. Hanefîler Arapların örfünü dikkate alan Şâfiîleri eleştirmektedir. Şâfiîlerin bu tutumu sübjektif kabul edildiği kadar Hanefîlerin selim tabiat sahiplerini dikkate alması da bir o kadar öznelidir. Kaldı ki en başta selim tabiat sahibi Hz. Peygamber'in bazı hayvanlardan hoşlanmaması dahi onların haram olmasına sebep olmamıştır.

Âyetlerde yasaklananlar bir tarafa hadislerde zikri geçen hayvanların hükmü noktasında (iki türden rivâyetlerin bulunması da dikkate alınarak) hem sahabenin hem de ulemanın ihtilaf etmesi ve bu ihtilafın arka planında farklı sebeplerle birlikte örfün etkisinin de bulunmasından dolayı bir mezhebin habîs görüp diğerinin tayyib gördüğü bir hayvan

hakkında söylenebilecek en makul şey, haramdır veya helaldir diye kesin konuşmak yerine tercihe bırakmaktır. Nitekim Allah Resûlü, helal olduğunu bildirdiği halde hoşlanmadığı hayvanlar hakkında tercihini beyan etmiştir.

Kaynakça/Reference

- Abdülbâki, Muhammed Fuad. *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfazi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990.
- Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillah eş-Şeybani. *el-Müsned*. 6 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.
- Aktan, Hamza. "Hakkında Nas Olmayan Gıda Maddelerinde Dini Hükmün Belirlenmesi". *Diyanet İşleri Başkanlığı Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı – IV Günümüzde Helâl Gıda 26-28 Kasım 2011 Afyonkarahisar*. 57-71. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Ataseven, Asaf- Mehmet, Şener. "Domuz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/507. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Azîmâbâdî, Muhammed Eşref b. Ali. *Avnü'l-ma'bûd şerh-u sünen-i Ebî Dâvûd*. 14 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1415.
- Bağdâdî, Ebu Muhammed Abdülvehhab. *et-Telkîn fi'l-fikhi'l-Mâlikîthk*. Muhammed Salis Said el-Ğani. 2 Cilt. Riyad-Mekke: Mektebetü Nezar Mustafa el-Baz, ts.
- Buhârî, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahîh*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Bühûtî, Mansur b. Yunus b. Salahiddin. *Keşşâfü'l-kinâ an metni'l-İknâ*. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'n-Nasri'l-Hadîse, ts.
- Cessâs, Ebubekir Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. 3 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003.
- Dâmad Efendi, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Şeyhzâde. *Mecmeu'l-enhur fi şerh-i Mülteka'l-Ebhur*. 2 Cilt. Âmire Matbaası, 1287.
- Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman b. el-Fadl. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Derdîr, Ebü'l-Berekat Ahmed b. Muhammed. *eş-Şerhu'l-kebîr alâ Muhtasar-i Halîl (Desûkî haşiyesiyle birlikte)*. 4 Cilt. b.y.: Darü'l-Fikir, ts.
- Duman, M.Zeki. "Habîs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14/379. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistani. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Feyyûmî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevî. *el-Misbâhu'l-münîr fi ğarîbiş-şerhi'l-kebîr li'r-Râfîû*. Kahire: Darü'l-Hadis, 1. Basım, 2000.
- Hacıoğlu, Nejla. "Etlerinin Yenilmesi Yasaklanan Hayvanlar ile İlgili Hadis Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (Aralık 2018), 1191-1220.
- Hacıoğlu, Nejla. "Yenilmesi Mubah Görülen Hayvanlarla İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/1 (2019), 191-219.

- Hattâbî, Ebu Süleyman Ahmed b. Muhammed. *Meâlimü's-sünen (Ebû Dâvud'la birlikte)*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.
- İbn Âbidin, Muhammed Emin. *Reddü'l-muhtâr (Hâşiyetü İbn Âbidîn)*. 6 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tûnus: Darü't-Tûnusiyye, 1984.
- İbn Deybe, Ebû Abdillâh Abdurrahman b. Ali el-Abderî. *Teyisrû'l-vüsûl ilâ Câmiil-Usûl* (çev. İbrahim Canan, Hadis Ansiklopedisi). 18 Cilt. İstanbul: Akçağ Yayınevi, ts.
- İbn Ebî Şeybe, Ebu Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Musannef*. 8 Cilt. Beyrut-Lübnan: Darü'l-Fikir, 1989.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmadüddin. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm* (İhtisar ve tahkik Muhammed Ali Sabuni). 3 Cilt. Beyrut-Lübnan: Darü'l-Fikir, 2. Basım, 1999.
- İbn Kudâme, Ebu Muhammed Muvaffakuddini. *el-Muğnî şerh-u Muhtasari'l-Hirakî* thk. Dr. Abdullâh et-Türki, Dr. Abdülfettah Muhammed. 15 Cilt. Riyad: Darü Âlemi'l-Kütüb, 3. Basım, 1997.
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvini. *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemalüddin. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dar-ü Sadir, 3. Basım, 1414.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Beyrut-Lübnan: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1425.
- İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seâdât Muhammed. *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadîs-i ve'l-eser*. 5 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım er-Râgıb. *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân* thk. Muhammed Halil İtânî. Beyrut-Lübnan: Darü'l-Ma' rife, 6. Basım, 2010.
- Kahraman, Abdullâh. "İslam'da Helal ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usûlü Açısından Temellendirilmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012), 43-69.
- Kahraman, Hüseyin-Gül, Mutlu. "Deniz Ürünlerinin Hükümü ve Bu Konudaki İhtilafların Değerlendirilmesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 61/1 (2020), 175-200.
- Karadâvî, Yusuf. *el-Helâl ve'l-Harâm fi'l-İslâm*. Kahire: Mektebet-ü Vehbe, 1. Basım, 2012.
- Karâfî, Ebü'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. İdris. *ez-Zehîra*. 14 Cilt. Beyrut: Darü'l-Ğarbi'l-İslami, 1. Basım, 1994.
- Karahisârî, Mustafa b. Şemsüddin Ahterî. *Ahterî Kebîr*. Erişim 16 Şubat 2022. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1406>
- Karaman, Hayreddin. *Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar*. İstanbul, 21. Basım, 2006.

- Kâsânî, Alaüddin Ebu Bekr b. Mes'ud. *Bedâiu's-sanâi fî tertîbi's-şerâi*, 10 Cilt. Beyrut-Lübnan: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Yasak Yiyecekler' Dinde Ne Anlama Geliyor? -Kur'an'ın Öğretileriyle Diğer Dinsel Uygulamalar Arasında Bir Mukayese-". *EKEV Akademi Dergisi* 9/24 (Yaz 2005), 135-154.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi' li ahkâmi'l- Kur'ân*. 22 Cilt. Darü'l-Fikir, 2. Basım, ts.
- Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta'*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.
- Merğînânî, Bürhanüddin Ebu'l-Hasen. *el-Hidâye şerh-u bidâyeti'l-mübtedî*. 2 Cilt (4 cüz halinde) Cilt. Beyrut-Lübnan: Darü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, ts.
- Mevsîlî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud. *el-İhtiyâr li tâlîli'l-Muhtâr*. 2 Cilt. Beyrut-Lübnan: Darü'l-Ma'rife, 1. Basım, 1998.
- Mübârekpûrî, Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim. *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi Câmiit-Tirmizî*. 10 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-sahîh*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.
- Nesâî, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali. *es-Sünen*. 7 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Okur, Kâşif Hamdi. "İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler". *Usûl İslam Araştırmaları* 11 (2009), 7-40.
- Öğüt, Salim. "At", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/32. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Âlimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 5. Basım, 2017.
- San'ânî, Muhammed b. İsmail. *Sübülü's-selâm şerh-u Bülûğil-Merâm min cem'i edilleti'l-ahkâm*. thk. İsmâüddin es-Sabâbitî, İmâd es-Seyyid. 4 Cilt. Kahire: Darü'l-Hadis, 2000.
- Sehnûn, Ebû Said Abdüsselam b. Said b. Habib et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. 4 Cilt. Darü'l-Fikir, 1980.
- Serahsî, Ebu Bekr Şemsü'l-Eimme. *el-Mebsût*, Edt. Mustafa Cevat Akşit. 30 Cilt. İstanbul: Gümüşevi, 2008.
- Süyûtî, Ebü'l-Fadl Celalüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr b. Muhammed. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikir, ts.
- Şîrâzî, Ebu İshak İbrahim b. Ali. *el-Mühezzeb*. 3 Cilt. Beyrut-Lübnan: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

- Şirbinî, Muhammed Hatîb. *Muğni'l-muhtâc ilâ mârifeti elfâzi'l-Minhâc*. 4 Cilt. Mısır, 1958.
- Taberânî, Ebü'l-Kasım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-evsat* thk. Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseyni, Tarık b. İvadullah b. Muhammed. 10 Cilt. Kahire: Darü'l-Haremeyn, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kasım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü's-sağîr* thk. Muhammed Şekur, Mahmud el-Hacc Emir. 2 Cilt. Beyrut-Amman: el-Mektebetü'l-İslâmî Dar-ü Ammar, 1. Basım, 1985.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Müessesetü'r-Risale, 2000.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401.
- Uddın Nur. "Eti Haram Olan Hayvanları Tespit Problemi: Kur'an ve Sünnet Açısından Bir Değerlendirme". *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 3/2 (2021), 23-37.
- Wensinck, Arent Jean, E. J. Brill. *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-hadîsi'n-nebevî, (Concordance et Indices de la Tradition Musulmane)*. 7 Cilt. Leiden, 1936.
- Yalçın, İsmail. "Fıkıhta Haram Hayvanları Belirleme Sorunu". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 24 (2014), 329-345.
- Yerinde, Âdem. "Tayyib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/196. İstanbul:TDV Yayınları, 2011.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. 40 Cilt. Darü'l-Hidaye, ts.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut-Lübnan: Darü'l-Mârife, ts.